

**Міністерство освіти і науки України Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
Історичний факультет
Кафедра історії міжнародних відносин та гуманітарних дисциплін**

На правах рукопису

«Роль НАТО в урегулюванні міжнародних конфліктів»

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього рівня «магістр» за спеціальністю
291 – Міжнародні відносини, суспільні комунікації
та регіональні студії

Виконала: студентка 2 курсу
групи: 2мімв
Коляда Діана

Науковий керівник:
Дмитренко Степан Петрович
кандидат політичних наук, професор кафедри
історії міжнародних відносин та гуманітарних дисциплін
УДУ імені Михайла Драгоманова

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка ЕКТС _____

Голова комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАТО ЯК СИСТЕМИ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ	6
1.1 Історія становлення НАТО як міжнародної організації та її структура	6
1.2 Правові та інституційні засади діяльності НАТО у сфері безпеки	16
Висновки до 1 розділу	21
РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМИ УЧАСТІ НАТО В УРЕГУЛЮВАННІ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ	23
2.1 Інструменти колективної безпеки та миротворчі місії НАТО	23
2.2 Співпраця НАТО з іншими міжнародними організаціями у вирішенні конфліктів	28
2.3 Сучасні геополітичні виклики та загрози для альянсу	33
Висновки до 2 розділу	44
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА НАТО В УРЕГУЛЮВАННІ СУЧАСНИХ КОНФЛІКТІВ	46
3.1 Досвід НАТО у врегулюванні конфліктів на Балканах та в Афганістані	46
3.2 Перспективи та виклики участі НАТО в урегулюванні сучасних конфліктів	53
3.3 Подальший розвиток безпеки України через призму євроатлантичного співробітництва	61
Висновки до 3 розділу	67
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному світі, де міжнародна безпека постійно перебуває під впливом нових викликів — від локальних воєнних зіткнень до масштабних гібридних загроз, роль міжнародних безпекових альянсів набуває особливої ваги. Північноатлантичний альянс, більш відомий як НАТО, уже понад сім десятиліть залишається одним з головних стовпів колективної оборони, миру та стабільності на євроатлантичному просторі й далеко за його межами. Створений як оборонний союз у відповідь на потребу захисту країн Західної Європи після Другої світової війни, з роками НАТО суттєво трансформував свої підходи, механізми та масштаби діяльності, поступово перетворюючись із традиційного військово-політичного об'єднання на багатофункціональну міжнародну структуру, що діє в умовах стрімкої зміни природи конфліктів. Від припинення кровопролитних етнічних конфліктів у Балканському регіоні до боротьби з тероризмом в Афганістані та підтримки країн-партнерів у протидії сучасним гібридним викликам — НАТО демонструє здатність поєднувати військову силу з дипломатичними, гуманітарними й політичними інструментами врегулювання криз. Водночас діяльність Альянсу не обмежується лише застосуванням сили: значна увага приділяється запобіганню конфліктам, відновленню миру й стабілізації післявоєнних територій, а також підтримці демократичних інституцій і зміцненню правових засад у державах, що пережили конфлікт. Нинішні конфлікти дедалі рідше мають чіткі межі та однозначні форми. Вони охоплюють одночасно політичну, інформаційну, економічну й кіберсфери. Тому НАТО, адаптуючись до нових реалій, активно розвиває партнерства з іншими міжнародними організаціями — ООН, ЄС, ОБСЄ, Африканським Союзом — і активно залучає ресурси країн-партнерів. Така комплексність підходів дозволяє Альянсу залишатися ключовим гравцем не лише у

класичних військових операціях, а й у миротворчій, посередницькій та стабілізаційній діяльності.

Розгляд ролі НАТО у врегулюванні міжнародних конфліктів сьогодні є надзвичайно актуальним, особливо в контексті загострення глобальної конкуренції, зростання регіональної нестабільності й безпрецедентних викликів для міжнародного права. Дослідження цієї теми дозволяє глибше зрозуміти, якими інструментами користується Альянс, як він взаємодіє з іншими суб'єктами міжнародних відносин та чому його діяльність залишається одним із найефективніших механізмів підтримки миру й безпеки у складному багатополлярному світі.

Об'єкт дослідження – міжнародні механізми врегулювання конфліктів у сучасній системі глобальної безпеки.

Предмет дослідження – роль, функції та інструменти Північноатлантичного альянсу (НАТО) у процесах запобігання, урегулювання та постконфліктної стабілізації міжнародних конфліктів.

Мета дослідження – дослідити специфіку діяльності НАТО у сфері врегулювання міжнародних конфліктів, визначити основні напрями, форми співпраці та оцінити ефективність механізмів Альянсу у забезпеченні миру та стабільності в різних регіонах світу.

Досягнення поставленої мети передбачалося за допомогою вирішення наступних завдань:

- розглянути історія становлення НАТО як міжнародної організації та її структура;
- охарактеризувати правові та інституційні засади діяльності НАТО у сфері безпеки;
- дослідити інструменти колективної безпеки та миротворчі місії НАТО;
- проаналізувати співпрацю НАТО з іншими міжнародними організаціями у вирішенні конфліктів;

- розглянути сучасні геополітичні виклики та загрози для альянсу;
- визначити досвід НАТО у врегулюванні конфліктів на Балканах та в Афганістані;
- оцінити перспективи та виклики участі НАТО в урегулюванні сучасних конфліктів;
- дослідити подальший розвиток безпеки України через призму євроатлантичного співробітництва.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Проблематика ролі НАТО у врегулюванні міжнародних конфліктів є однією з ключових тем у сучасних дослідженнях з міжнародних відносин, безпеки та геополітики. Значну увагу цьому питанню приділяють як західні, так і українські вчені, політологи, експерти у сфері міжнародного права та стратегічних студій. Зокрема, ґрунтовні напрацювання присвячені історії розвитку НАТО, еволюції його місії після завершення «холодної війни», трансформації функцій Альянсу в умовах глобалізації та нових безпекових викликів. Вітчизняні та зарубіжні дослідження детально аналізують діяльність НАТО у конкретних конфліктах — на Балканах, в Афганістані, Косові, а також сучасну співпрацю з ООН, ЄС та іншими структурами у сфері підтримки миру.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі сучасної ролі НАТО як багатофункціонального міжнародного безпекового інституту, що не лише виконує оборонні завдання, а й активно бере участь у запобіганні, врегулюванні та стабілізації міжнародних конфліктів у різних регіонах світу. У роботі уточнено й систематизовано підходи до розуміння специфіки діяльності Альянсу в умовах трансформації характеру конфліктів, зокрема зростання гібридних і кіберзагроз.

Теоретико-методологічна основа дослідження обумовлена метою і завданнями, які зобов'язують звертатися як до загальнотеоретичних розробок з питань модернізації суспільств, так і до більш спеціальних

теорій, які застосовуються під час вивчення ролі НАТО в урегулюванні міжнародних конфліктів.

Методи дослідження спираються на комплекс теоретичних розробок і методологій, в тому числі, метод порівняльного аналізу, метод моделювання. У дослідженні використані також діалектичний і системні методи, історичний метод, а також широке коло загальнотеоретичних положень.

Робота складається з вступу, трьох розділів, кожен з яких містить по два та три підрозділи і висновки до них, загальних висновків та списку використаних джерел. Загальний об'єм магістерського дослідження складає 80 сторінок.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАТО ЯК СИСТЕМИ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1 Історія становлення НАТО як міжнародної організації та її структура

Історія становлення НАТО як міжнародної організації є важливим етапом у розвитку світової політичної та військової архітектури. Заснована в роки після Другої світової війни, ця організація вирішила поєднати зусилля західних держав для забезпечення спільної безпеки та стримування розповсюдження комунізму, що був актуальним завданням після війни. Історія НАТО допомагає розуміти події, що вплинули на геополітичні структури після війни і визначили її роль у світі.

Історія створення НАТО безпосередньо пов'язана з тими подіями, що відбувалися у світі після Другої світової війни. Тричі з часу Французької революції за останні двісті років Європа змогла мирним шляхом змінити основи своєї безпеки. Сьогодні континент знову стоїть на порозі таких змін. Перша постнаполеонівська архітектура європейської безпеки була розроблена на Віденському конгресі у 1815 році, що утримувала загрозу великомасштабної європейської війни впродовж 99 років. Молоді США залишились збоку, хоча за сорок років брали участь у двох війнах з Англією.

Другого разу архітектура європейської безпеки зазнала змін у Версалі в 1919 році. Президент Вудро Вільсон відіграв центральну роль у цьому процесі, проте США швидко відмовилися від участі в будь-яких структурах, створених ними. Ця дія послабила Америку і призвела до трагічного відновлення загальної війни двадцять років потому. У 1945 році, коли настав час перегляду засад європейської безпеки, великі держави спроектували

систему, засновану на принципах, оголошених на Ялтинській і Потсдамській конференціях і в Статуті ООН. Проте вже у 1947 році зрозуміли, що ця система не може стримати радянську експансію. Лідери західних країн створили більш ефективну структуру колективної безпеки для мирного часу, яка базувалася на «доктрині Трумена», «плані Маршала», НАТО, Атлантичному партнерстві та головній ролі США [34].

Процеси інтеграції, які поширилися на всі континенти і охопили практично всі аспекти суспільного життя, також вплинули на сферу політичної та військової безпеки, що особливо виразно виявилось в утворенні військово-політичних союзів, спрямованих на співпрацю у сфері миру та безпеки, а не на підготовку до нових світових поділів. НАТО є однією з найефективніших організацій цього типу. Процес її становлення та розвитку став важливою частиною загального процесу інтеграції в Західній Європі. Такий взаємозв'язаний розвиток економічних, військово-політичних і гуманітарних структур призвів до значущих змін в соціальному і політичному ландшафті Європи та продемонстрував світу ефективність західної моделі демократії. Початком процесу формування оборонного союзу країн Заходу можна вважати зустріч у Брюсселі 4 березня 1948 року представників Бельгії, Великої Британії, Люксембургу, Нідерландів та Франції. На цій зустрічі обговорювалася англо-французька пропозиція щодо розробки договору про взаємну допомогу п'яти держав [7].

Ідея такого договору виникла після Другої світової війни в умовах розколу «великої коаліції» та початку «холодної війни». У цей період недовіра між колишніми союзниками росте, і країни Заходу стурбовані радянським експансіонізмом. США, Велика Британія і Франція вбачають загрозу у діях СРСР, таких як уповільнення демобілізації Червоної Армії, встановлення прорадянських урядів на сході Європи, створення комінформу, блокада Берліна та інші події.

Зі свого боку СРСР звинувачує США в небажанні післявоєнної співпраці та намірах встановити свій контроль над Європою і світом. Взаємна

недовіра зростає разом із кількістю обопільних претензій. У такому контексті представники західноєвропейських країн зібралися і підписали Брюссельський договір 17 березня 1948 року. Договір передбачав колективну самооборону та автоматичне надання допомоги в разі агресії проти будь-якої держави-учасниці. Організація стала відома як «Західний союз», і мала на меті відвернути загрозу відновлення військової потужності Німеччини і протистояти радянській загрозі.

Проте вже на перших зустрічах керівників оборонних відомств, де оцінювались наявні військові ресурси держав-членів союзу, було зроблено висновок про їхню недостатність і необхідність отримання допомоги, у тому числі фінансової, від США. В таких умовах виникла ідея розширення західного оборонного союзу за рахунок США і Канади та створення спільної системи оборони в євроатлантичному регіоні. У березні-квітні 1948 року з відповідними пропозиціями до Вашингтону звернулися міністри закордонних справ Франції та Великої Британії Ж. Бідо і Е. Беві. Публічний розголос отримала ця ідея після виступу в канадському парламенті 28 квітня 1948 року міністра закордонних справ, а пізніше прем'єр-міністра, цієї країни Л. Сен-Лорана [2].

Наступним важливим кроком на шляху формування євроатлантичного оборонного альянсу стало прийняття 11 червня 1948 року Сенатом Сполучених Штатів Америки резолюції, що дозволяла урядові укладати в мирний час договори про союзи з іншими державами за межами американського континенту. Реалізація ідеї створення спільної системи оборони перейшла в практичну площину.

В листопаді 1948 року розроблений Радою Західного союзу проєкт атлантичного пакту був надісланий до Вашингтона, а в грудні цього ж року вже узгоджений спільний проєкт. Результатом консультацій з іншими зацікавленими державами стало запрошення п'яти членів Західного союзу, США та Канади 15 березня 1949 року приєднатися до створюваного атлантичного альянсу. Серед них були Данія, Ісландія, Італія, Норвегія та

Португалія. Текст майбутнього Договору 12 держав був опублікований 18 березня для ознайомлення широкої громадськості. В Договорі наголошувалося на прагненні жити в мирі з усіма народами та урядами, сприяти стабільності та добробуту в північноатлантичному регіоні, і рішучості захистити свободу, спільну спадщину своїх народів і їхню цивілізацію, засновану на принципах демократії, свободи особистості та верховенства права. Тому учасники Договору вирішили об'єднати свої зусилля для здійснення колективної оборони та підтримання миру і безпеки [51].

Підготовка Договору спричинила супротив зі сторони СРСР, але після відкидання звинувачень, укладений 4 квітня 1949 року він набув чинності з 24 серпня 1949 року. Історію розвитку Північноатлантичного альянсу можна поділити на періоди, з першим (1949–1956) пов'язане створення системи колективної оборони та пошук оптимальної структури.

Наступний етап розвитку організації розпочався у грудні 1956 року з рекомендацій комітету трьох щодо невійськового співробітництва в рамках НАТО. У цей період розвивались політичні консультації між державами-членами на різні теми, сприяючи високому рівню взаєморозуміння та врахуванню інтересів кожного учасника Договору. Третій період, почавши з грудня 1967 року, означив нову стратегічну концепцію НАТО і зобов'язання до підтримки оборонного потенціалу та сприяння розслабленню напруги між блоками [60].

Після «Карибської кризи» 1963 року обидві сторони, США та СРСР, визнали неможливість переможця в можливій війні та виявили готовність до мирного врегулювання конфлікту. Важливими подіями в цьому контексті стали Московська угода 1963 року про заборону ядерних випробувань і угода про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 року. Франція, незважаючи на вихід із військової структури НАТО, зберегла підтримку альянсу. У 1970-1973 роках, декілька договорів та угод сприяли покращенню відносин між Заходом і Сходом. Попри це, напруженість збільшилася через події, такі як радянська

інтервенція в Афганістані та розміщення ракет SS-20 в СРСР, але в 1987 році підписано договір про ліквідацію ракет, що стало кроком до знищення ядерних арсеналів [15].

На початку 1989 року, після виведення радянських військ з Афганістану та історичних подій, таких як падіння Берлінського муру, НАТО пережив значні зміни. Завершення «холодної війни», розпад СРСР і Варшавського блоку призвели до об'єднання Німеччини та створення нових геополітичних реалій. Це вимагало адаптації НАТО до нових умов та переосмислення її ролі у збереженні миру і безпеці. При цьому збереження спільного цивілізаційного простору стало важливим фактором для вступу НАТО в новий етап свого розвитку.

Таблиця 1.1

Основні історичні події для НАТО

№	Рік події	Назва події
1	1949	Заснування НАТО
2	1955	Вступ ФРН до НАТО
3	1961	Створення Ядерного планування НАТО
4	1989	Падіння Берлінського муру
5	1991	Розпад Радянського Союзу та припинення холодної війни
6	2001	Стаття 5 Угоди про колективну оборону (атака на США)
7	2014	Затвердження Резолюції про підтримку України
8	2022	Переговори та рішення щодо розширення НАТО

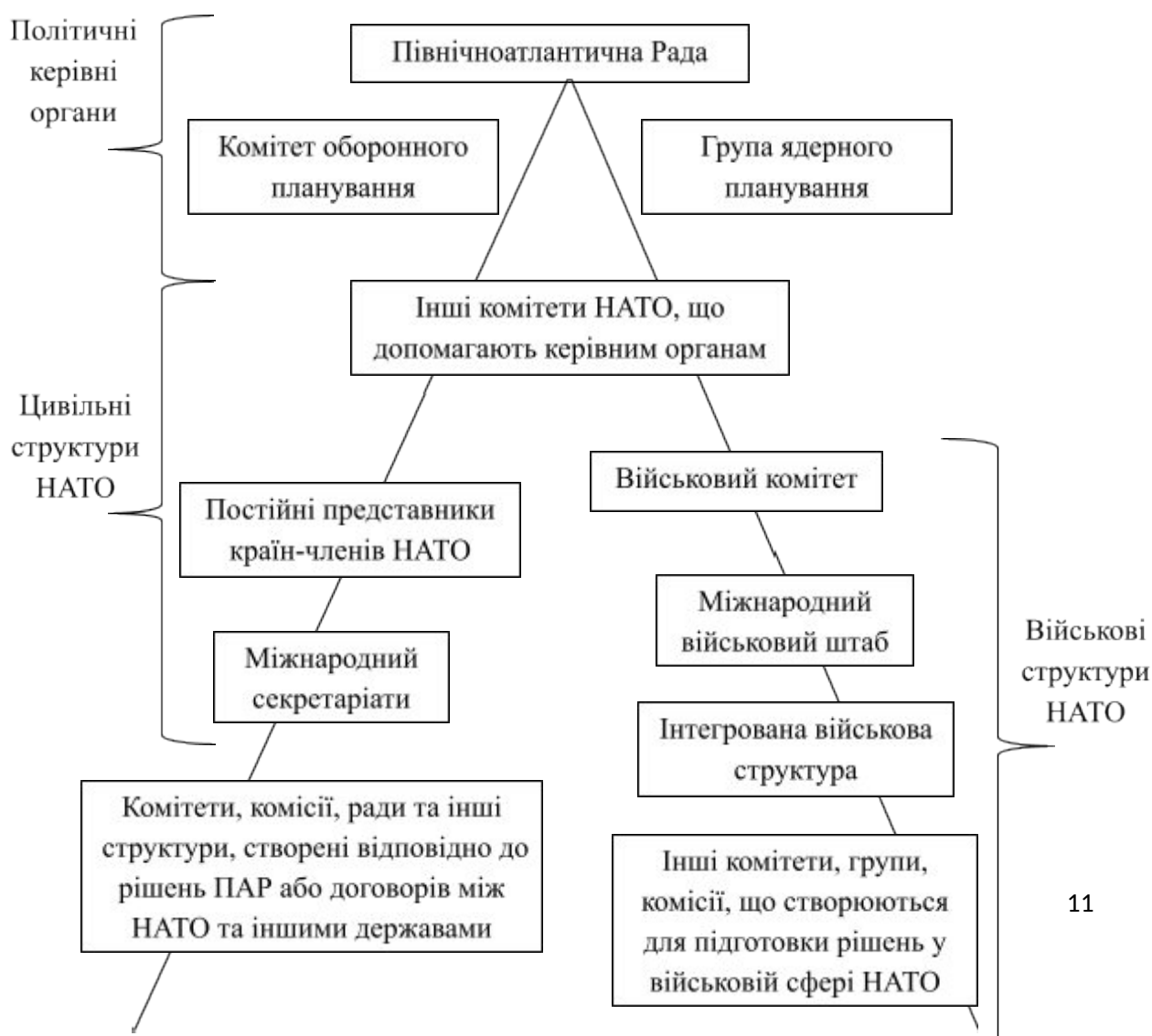
Джерело: Складено автором на основі [3; 4; 5]

Отже, підсумовуючи історію НАТО, можна виділити ключові етапи її розвитку. Заснування альянсу у 1949 році викликало спротив зі сторони СРСР, але з часом Договір набув чинності. Розвиток альянсу поділяється на періоди: створення системи колективної оборони (1949–1956), розширення невійськового співробітництва (з 1956 року), нова стратегічна концепція та реагування на геополітичні зміни (з 1967 року), та трансформації в кінці 1980-х та на початку 1990-х років, пов'язані із завершенням «холодної війни», розпадом СРСР та новими викликами міжнародної безпеки.

Головним завданням Північноатлантичного альянсу (НАТО) є забезпечення свободи та безпеки своїх членів в Європі та Північній Америці, відповідно до принципів статуту ООН. НАТО використовує свій політичний вплив і військову потужність для досягнення цієї мети, враховуючи зміни у сучасному стратегічному середовищі. Організація Північноатлантичного договору дозволяє державам-членам консультуватися, координувати та співпрацювати щодо різних аспектів безпеки, забезпечуючи стабільність в євроатлантичній зоні та реагуючи на нові загрози, такі як тероризм та кризи в країнах зі збуренням ладу. Таким чином, мета НАТО полягає в тому, щоб члени альянсу могли діяти разом в разі агресії проти будь-якого з них, вибираючи спосіб реагування, але гарантуючи активну спільну взаємодію проти агресора.

Організаційна структура НАТО поділяється на цивільну і військову складові (схема 1.1).

Схема 1.1

Організаційна структура НАТО

Цивільна структура включає головним чином політичні та цивільні органи, які відповідають за розроблення та управління політикою альянсу, консультації та прийняття рішень. Північноатлантична Рада є найвищим органом для ухвалення рішень, відповідальним за всі аспекти альянсу. Рада об'єднує представників країн-членів для обговорення політичних та оперативних питань, проводячи засідання на різних рівнях. Рішення Ради мають однакову юридичну силу і відображають позиції всіх країн-членів. Комітет оборонного планування виробляє директиви для військового керівництва та має такі ж повноваження, як і Північноатлантична Рада. Підпорядковані Раді комітети опікуються різними аспектами політики та роблять рекомендації для прийняття рішень [18].

В межах альянсу проводяться консультації, які охоплюють всі аспекти діяльності організації. Конференція національних керівників у галузі озброєнь регулярно засідає для обговорення політичних, економічних і технічних аспектів розробок і закупівель військового обладнання. У сфері інформації комітет громадської дипломатії фокусується на заходах, спрямованих на поширення інформації та підвищення рівня розуміння альянсу і його політики як в державах-членах НАТО, так і в країнах-партнерах. Питання, пов'язані з науковою діяльністю та екологічними програмами альянсу, розглядаються на засіданнях Наукового комітету та комітету з проблем сучасного суспільства. Інші комітети і групи, такі як політично-військовий керівний комітет програми «Партнерство заради миру», сприяють загальному керівництву заходами співпраці з країнами-партнерами.

Заходи НАТО, в яких беруть участь країни-партнери, такі як операції з підтримки миру чи участь у програмі ПЗМ, обговорюються з урядами

здіяяних країн відповідними форумами, як-от Рада Євроатлантичного партнерства, Рада НАТО-росія, та Комісія НАТО-Україна. Також заходи в рамках Середземноморського діалогу обговорюються з країнами-учасницями в форматі роботи Групи Середземноморського співробітництва [22].

НАТО надає велике значення роботі цих органів, які є корисними форумами для обговорень та обміну думками, особливо під час кризових ситуацій. Один із керівних органів НАТО – Комітет оборонного планування (КОП), склад якого включає постійних представників, але він збирається двічі на рік на рівні міністрів оборони. Він має ті ж повноваження, що і Північноатлантична Рада, і займається питаннями, пов'язаними зі збройними силами і стратегічним плануванням, а також політичним керівництвом діяльністю військових органів НАТО.

Потреба в КОП виникла у 1966 році після виходу Франції з військової структури НАТО. У наступних роках в альянсі було створено два органи, які мають однакові повноваження і чіткий розподіл обов'язків: Північноатлантична Рада вирішує політичні питання, в той час як КОП, в роботі якого не бере участь Франція, займається військово-політичними питаннями. Рішення, прийняті ПАР та КОП, мають характер зобов'язань держав-членів перед альянсом і не потребують схвалення їхніми парламентами [39, с. 36].

Комітет ядерного планування є головним органом для консультацій з усіх питань, пов'язаних із роллю ядерних сил у політиці НАТО, спрямованій на забезпечення безпеки та оборони. До його складу входять всі члени НАТО, за винятком Франції, а також Ісландія як спостерігач. Засідання відбуваються зазвичай двічі на рік на рівні міністрів оборони, часто разом з КОП. Парламентська Асамблея НАТО, як міжпарламентський форум, об'єднує законодавців з країн-членів альянсу для обговорення питань, що викликають спільний інтерес чи занепокоєння. Асамблея сприяє зв'язку між парламентами союзників та альянсом, а також нагадує про важливість політичної підтримки НАТО в рамках національних демократичних процесів.

Вона також підтримує контакти з парламентами країн-партнерів, які відправляють своїх представників для участі в консультаціях та обговореннях.

У свою чергу військова структура альянсу включає командні та військові органи, які забезпечують управління військовою діяльністю НАТО, стратегічне планування, командування об'єднаними збройними силами та координацію військових операцій. НАТО має свої власні команди, штаби та структури для керівництва військовими операціями та забезпечення безпеки.

Загальне військове керівництво в структурі НАТО виконується Військовим комітетом, який є головним військовим органом альянсу та підпорядковується Північноатлантичній Раді. Військовий комітет надає консультативну підтримку альянсу у військових питаннях. Військовий комітет представляє найвище військове керівництво, діючи під політичним наглядом Північноатлантичної Ради, Комітету оборонного планування та Комітету ядерного планування. Він відповідає перед цими органами за всі військові операції, проведені в рамках альянсу. Військовий комітет розробляє рекомендації з військових питань для Генерального секретаря та вищих політичних органів НАТО [40, с. 107].

Склад Військового комітету включає начальників штабів збройних сил держав-членів НАТО, які зазвичай проводять засідання не рідше, ніж двічі на рік. Вони також обирають Голову Військового комітету, який керує щоденною роботою комітету і представляє його на засіданнях вищих політичних органів НАТО, надаючи роз'яснення з усіх питань військового характеру. Крім того, Військовий комітет постійно співпрацює з військовими представниками держав-членів альянсу, яких призначають начальники відповідних генеральних штабів. Військовий комітет також має управління стратегічними командуваннями НАТО. Альянс має два стратегічних командувачів: Верховного головнокомандувача Об'єднаних Збройних Сил НАТО в Європі (SHAPE), штаб якого розташований у Монсі, Бельгія, і Верховного

головнокомандувача з питань трансформації (SacT), штаб якого розташований в Норфолку, штат Вірджинія, США.

Міжнародний військовий штаб виконує функції виконавчого органу військового комітету в НАТО. Він забезпечує виконання директив та рішень комітету, розробляє плани і загальні рекомендації у військових питаннях, отриманих від національних органів, командувачів альянсу або інших установ. Військовий штаб складається з відділів, включаючи розвідку, планування, політику, оперативний, матеріально-технічне забезпечення та ресурси, зв'язок і інформаційні системи, озброєння і стандартизацію. Директор Міжнародного військового штабу має звання генерал-лейтенанта і призначається на підставі рішення військового комітету.

Об'єднана військова структура НАТО включає мережу вищих і нижчих військових командувань, яка покриває всю зону дії Північноатлантичного Договору. Дана структура призначена для гарантування безпеки і територіальної цілісності держав-членів, підтримки стабільності і балансу сил в Європі, а також вирішення криз та забезпечення оборони всього регіону, що охоплюється Північноатлантичним Договором. Дана структура служить інструментом для забезпечення переваг колективної оборони та ресурсозбереження. Вона включає спільне планування збройних сил та оперативне планування, багатонаціональні формування, розташування військ поза межами національних територій, спільні стандарти у військовій техніці, матеріально-технічному забезпеченні та військовій підготовці, а також процедури консультацій. Об'єднана військова структура включає війська всіх держав-членів НАТО, за винятком Ісландії (яка не має армії) та має окремі угоди про співробітництво і координацію з Францією та Іспанією [42].

Штаб верховного головнокомандувача об'єднаними збройними силами НАТО в зоні Атлантичного океану розташований у місті Норфолк, США і має стратегічну зону дії, що охоплює прибережжя Північної Америки до прибережних вод Європи і Африки, включаючи Португалію, а також від

Північного полюса до тропіка Рака. Регіональна канадсько-американська група планування відповідає за північноамериканську стратегічну зону [4].

Система військового командування та командні структури відбувають реорганізацію у зв'язку зі змінами у сфері безпеки в Європі. Роль генерального секретаря НАТО включає підтримку та керування процесом консультацій та прийняття рішень у всіх структурах альянсу. Генеральний секретар очолює Північноатлантичну раду та головні комітети НАТО і впливає на процес прийняття рішень. Він може пропонувати питання для обговорень і використовувати свою посаду як незалежного та об'єктивного голови для спрямування дискусій до досягнення консенсусу в інтересах альянсу. Проте генеральний секретар не має повноважень для одноосібного прийняття політичних рішень альянсу і діє від імені НАТО тільки в рамках узгоджених країнами-членами. Він також є головним представником альянсу та очолює Міжнародний секретаріат, який підтримує роботу країн-членів на рівні комітетів альянсу.

1.2 Правові та інституційні засади діяльності НАТО у сфері безпеки

Північноатлантичний альянс (НАТО) є однією з найпотужніших та найвпливовіших систем колективної безпеки у світі, діяльність якої ґрунтується на чітких правових нормах та розвиненій інституційній структурі. Правові та інституційні засади функціонування Альянсу формувалися впродовж десятиліть і залишаються основою для його здатності ефективно реагувати на загрози миру та безпеці у глобальному масштабі.

Ключовим правовим документом, що визначає засади діяльності НАТО, є Вашингтонський договір, підписаний 4 квітня 1949 року. Цей міжнародний договір зафіксував зобов'язання країн-членів до колективної оборони, політичної солідарності та взаємної підтримки у випадку агресії проти будь-якої з держав-учасниць. Найвідомішим положенням Договору є стаття 5, яка проголошує принцип колективної оборони: напад на одного члена Альянсу розглядається як напад на всіх. Це положення стало основним гарантом безпеки для країн-членів, особливо в умовах «холодної війни» та після неї.

Невід'ємною частиною правового фундаменту НАТО є не лише базовий Вашингтонський договір, але й численні угоди, що регулюють внутрішню дисципліну, порядок фінансування спільних програм, правила використання військової інфраструктури та механізми врегулювання суперечок між членами Альянсу. Значною мірою діяльність НАТО спирається на так звані стандарти НАТО (NATO Standards), які є системою узгоджених

технічних та адміністративних норм. Ці стандарти визначають вимоги до озброєння, обладнання, зв'язку, логістики й навіть гуманітарного забезпечення військ, що дозволяє країнам-членам діяти як єдина злагоджена сила під час спільних операцій [48, с. 783].

Окрім Вашингтонського договору, діяльність НАТО регламентується низкою додаткових угод, протоколів та внутрішніх документів, що деталізують правила взаємодії держав-членів, порядок прийняття нових членів, фінансування діяльності Альянсу та принципи планування оборонних витрат. З розвитком глобальної безпекової ситуації та зростанням нових загроз (тероризм, кіберзагрози, гібридні війни) правові акти НАТО регулярно оновлюються та доповнюються відповідними стратегічними концепціями й програмами дій.

Інституційна структура НАТО включає низку постійних органів, які забезпечують узгодженість дій та реалізацію рішень. Центральним політичним органом є Північноатлантична рада (North Atlantic Council, NAC), яка складається з представників усіх країн-членів на рівні послів, міністрів або глав держав і урядів. Рада має мандат ухвалювати всі ключові політичні рішення та координувати взаємодію у сфері безпеки й оборони. Рішення Північноатлантичної ради приймаються консенсусом, що підкреслює принцип рівності всіх держав-членів та необхідність досягнення компромісів.

Важливою інституцією є також Військовий комітет НАТО, який є найвищим військовим органом Альянсу. Він складається з начальників генеральних штабів держав-членів і відповідає за стратегічне планування, підготовку військових операцій та забезпечення взаємосумісності збройних сил країн-членів. Оперативне управління військовими операціями покладається на об'єднані командування НАТО, зокрема на Об'єднане командування з питань операцій у Монсі (Бельгія) та Об'єднане командування з питань трансформації у Норфолку (США).

Крім того, важливе місце у правовій та інституційній архітектурі НАТО займають численні комітети, робочі групи та агентства, які працюють над

конкретними напрямками діяльності: плануванням оборони, розвитком науково-технічної співпраці, стандартизацією озброєння, логістикою, безпекою інформаційних технологій тощо. Ці органи сприяють координації зусиль і виконанню рішень Північноатлантичної ради та Військового комітету [50, с. 7].

Особливу роль у правовому механізмі НАТО відіграє партнерство з іншими країнами та міжнародними організаціями. Так, розроблено низку документів, які регламентують відносини Альянсу з державами-партнерами через програми, як-от Партнерство заради миру, а також взаємодію з ООН, ЄС та ОБСЄ у сфері миротворчих операцій і запобігання конфліктам. У таких випадках правові основи співпраці формуються на основі спільних декларацій, меморандумів і угод про статус місій та операцій.

Варто відзначити, що ефективність правових та інституційних засад діяльності НАТО значною мірою забезпечується постійною адаптацією структури та процедур до змін у міжнародній безпековій обстановці. З часу завершення «холодної війни» Альянс неодноразово переглядав свої стратегічні концепції, що відображають нові підходи до реагування на конфлікти, управління кризами, боротьбу з тероризмом, захист інформаційного простору та гібридні загрози.

Правові та інституційні засади діяльності НАТО є складною багаторівневою системою, яка поєднує міжнародно-правові норми, внутрішні регламенти та ефективну інституційну мережу. Саме ця система забезпечує здатність Альянсу залишатися ключовим гарантом безпеки для своїх членів та впливовим учасником процесу врегулювання міжнародних конфліктів у сучасному світі.

Важливо зазначити, що в межах правового поля НАТО діють і спеціальні механізми, які забезпечують контроль за виконанням зобов'язань країнами-учасницями. Одним із таких інструментів є Планування оборони НАТО (NATO Defence Planning Process, NDPP). Цей процес визначає, які військові спроможності має розвивати кожна країна, щоб колективно

гарантувати загальну безпеку. Регулярні огляди та оцінки виконання цих планів стимулюють членів Альянсу підтримувати необхідний рівень фінансування оборонних потреб та модернізації військ [50, с. 7].

Унікальною рисою НАТО є також наявність гнучких механізмів прийняття рішень, які дозволяють швидко адаптуватися до кризових обставин. Так, окремо від постійних структур функціонують так звані Кризові комітети (Crisis Committees) та Групи планування надзвичайних заходів. Вони створюються у разі виникнення конфлікту чи загрози і діють у тісній координації з Північноатлантичною радою. Саме завдяки цим механізмам Альянс може приймати рішення про розгортання сил швидкого реагування у найкоротші строки.

Слід наголосити, що інституційна структура НАТО передбачає активну участь цивільного персоналу. У Брюсселі функціонує Міжнародний секретаріат НАТО, який координує політичну й адміністративну діяльність, готує зустрічі, формує аналітичні документи та слугує комунікаційною ланкою між державами-членами. Секретаріат також відповідає за зв'язки з громадськістю, інформаційну політику, протидію дезінформації та поширення інформації про діяльність Альянсу серед населення країн-партнерів.

Важливою особливістю правових механізмів НАТО є гнучкість співпраці з країнами, які не є членами Альянсу. Для цього діють спеціальні форми партнерства: Індивідуальні плани дій, Мапи дій щодо членства (Membership Action Plans) та двосторонні угоди про співробітництво. Країни, що прагнуть приєднатися до НАТО, повинні поступово гармонізувати своє законодавство, стандарти безпеки та оборонної політики з нормами Альянсу, що свідчить про серйозну роль права у процесі розширення НАТО.

Окремо варто згадати і про специфічні юридичні інструменти, які регулюють статус іноземних військ на території країн-членів. Так званий SOFA (Status of Forces Agreement) визначає правовий статус військових контингентів, їхню юрисдикцію, права та обов'язки під час перебування на

території інших країн Альянсу. Ці угоди мають важливе значення для уникнення правових конфліктів між національною юрисдикцією держави-господаря та військовими структурами НАТО [57, с. 517].

Сучасна діяльність НАТО у сфері безпеки дедалі більше спирається на правові підходи у сфері захисту прав людини, міжнародного гуманітарного права та екологічної безпеки. У багатьох операціях НАТО ключовим стає дотримання міжнародних конвенцій, захист цивільного населення, координація гуманітарної допомоги та стабілізація постконфліктних регіонів.

Крім того, значного розвитку набула система навчальних та освітніх програм НАТО, що також регламентуються відповідними правовими актами. Науково-дослідні центри та військові коледжі Альянсу (зокрема Школа НАТО в Обераммергау та Коледж оборони НАТО в Римі) сприяють обміну знаннями, спільній підготовці військових та цивільних фахівців і формують уніфіковане бачення стандартів безпеки серед усіх членів і партнерів.

Відтак, правові та інституційні засади НАТО — це не статична конструкція, а жива система, що постійно вдосконалюється. Вони відображають прагнення Альянсу залишатися не лише військово-політичним союзом, а й сучасною організацією, яка діє у відповідності до норм міжнародного права, стандартів демократичного врядування та прозорості у сфері забезпечення глобальної та регіональної безпеки.

Висновки до 1 розділу

Підсумовуючи історію НАТО, можна виділити ключові етапи її розвитку. Заснування альянсу у 1949 році викликало спротив зі сторони СРСР, але з часом Договір набув чинності. Розвиток альянсу поділяється на періоди: створення системи колективної оборони (1949–1956), розширення невійськового співробітництва (з 1956 року), нова стратегічна концепція та реагування на геополітичні зміни (з 1967 року), та трансформації в кінці 1980-х та на початку 1990-х років, пов'язані із завершенням «холодної війни», розпадом СРСР та новими викликами міжнародної безпеки. Штаб верховного головнокомандувача об'єднаними збройними силами НАТО в зоні Атлантичного океану розташований у місті Норфолк, США і має стратегічну зону дії, що охоплює прибережжя Північної Америки до прибережних вод Європи і Африки, включаючи Португалію, а також від Північного полюса до тропіка Рака. Регіональна канадсько-американська група планування відповідає за північноамериканську стратегічну зону. Система військового командування та командні структури відбувають реорганізацію у зв'язку зі змінами у сфері безпеки в Європі. Роль генерального секретаря НАТО включає підтримку та керування процесом консультацій та прийняття рішень у всіх структурах альянсу. Генеральний секретар очолює Північноатлантичну раду та головні комітети НАТО і впливає на процес прийняття рішень. Він може пропонувати питання для обговорень і використовувати свою посаду як

незалежного та об'єктивного голови для спрямування дискусій до досягнення консенсусу в інтересах альянсу. Проте генеральний секретар не має повноважень для одноосібного прийняття політичних рішень альянсу і діє від імені НАТО тільки в рамках узгоджених країнами-членами. Він також є головним представником альянсу та очолює Міжнародний секретаріат, який підтримує роботу країн-членів на рівні комітетів альянсу.

Сучасна діяльність НАТО у сфері безпеки дедалі більше спирається на правові підходи у сфері захисту прав людини, міжнародного гуманітарного права та екологічної безпеки. У багатьох операціях НАТО ключовим стає дотримання міжнародних конвенцій, захист цивільного населення, координація гуманітарної допомоги та стабілізація постконфліктних регіонів. Крім того, значного розвитку набула система навчальних та освітніх програм НАТО, що також регламентуються відповідними правовими актами. Науково-дослідні центри та військові коледжі Альянсу (зокрема Школа НАТО в Обераммергау та Коледж оборони НАТО в Римі) сприяють обміну знаннями, спільній підготовці військових та цивільних фахівців і формують уніфіковане бачення стандартів безпеки серед усіх членів і партнерів. Відтак, правові та інституційні засади НАТО — це не статична конструкція, а жива система, що постійно вдосконалюється. Вони відображають прагнення Альянсу залишатися не лише військово-політичним союзом, а й сучасною організацією, яка діє у відповідності до норм міжнародного права, стандартів демократичного врядування та прозорості у сфері забезпечення глобальної та регіональної безпеки.

РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМИ УЧАСТІ НАТО В УРЕГУЛЮВАННІ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ

2.1 Інструменти колективної безпеки та миротворчі місії НАТО

НАТО, будучи ключовим оборонним союзом сучасності, з моменту свого заснування розвинула широкий спектр інструментів колективної безпеки та напрацювала унікальний досвід проведення миротворчих і стабілізаційних операцій у різних регіонах світу. Її механізми дії охоплюють як традиційні воєнно-оборонні заходи, так і гнучкі дипломатичні, політичні, економічні та гуманітарні інструменти впливу, які дозволяють запобігати конфліктам або ефективно реагувати на них.

Основу колективної безпеки в рамках НАТО складає принцип, закріплений у статті 5 Вашингтонського договору, що гарантує взаємну оборону. Цей принцип уперше був застосований після терактів 11 вересня 2001 року у США — тоді країни-члени вперше в історії Альянсу вирішили колективно підтримати державу, що зазнала нападу. Цей прецедент наочно продемонстрував дієвість статті 5 як головного механізму колективної безпеки. Проте за своєю природою НАТО не обмежується лише класичною колективною обороною від військової агресії [59].

Важливою складовою інструментарію колективної безпеки НАТО є розробка спільних оборонних планів, постійна готовність сил швидкого реагування та підтримання високого рівня взаємосумісності армій країн-членів. У цьому контексті діє Сили реагування НАТО (NATO Response Force, NRF) — багатонаціональне формування, здатне розгорнутися у короткий термін для реагування на кризи. NRF включає сухопутні, повітряні, морські та спеціальні підрозділи, які проходять регулярну ротачію та підготовку. Цей інструмент є гнучким механізмом, що дозволяє Альянсу діяти швидко навіть за межами територій країн-членів.

Крім того, ефективність НАТО як гаранта безпеки підтримується через мережу командних структур і багатонаціональних штабів, які розташовані у стратегічно важливих регіонах. Завдяки цій розгалуженій системі Альянс здатен координувати оборонні операції, проводити навчання, моніторинг повітряного та морського простору, а також забезпечувати спільне патрулювання небезпечних зон.

Ще одним важливим інструментом є розвиток системи колективного кіберзахисту. З огляду на масштаб сучасних кіберзагроз НАТО офіційно визнає кібератаки як потенційний привід для застосування статті 5. Для координації у сфері кібербезпеки створено Центр передового досвіду з кібероборони у Таллінні, який проводить аналітику, тренування та навчання, сприяючи підвищенню стійкості інфраструктури всіх країн-членів [60].

Окрім оборонних аспектів, важливою складовою діяльності НАТО є участь у миротворчих місіях. З часу завершення «холодної війни» Альянс активно бере участь у стабілізації та відновленні миру у кризових регіонах, де часто діє за мандатом Ради Безпеки ООН або у співпраці з іншими міжнародними організаціями. Найвідомішими операціями є місії на Балканах: IFOR/SFOR у Боснії і Герцеговині, де НАТО вперше розгорнуло свої війська для підтримки виконання мирної угоди після громадянської

війни. Операція SFOR стала символом здатності НАТО поєднувати військовий компонент із цивільними інструментами відбудови та роззброєння.

Ще одним важливим прикладом миротворчої діяльності є місія KFOR у Косові, яка діє з 1999 року й досі залишається чинною. Завдання KFOR полягає у підтримці стабільності, запобіганні насильству між етнічними громадами та допомозі місцевим органам влади у розбудові спроможних безпекових інститутів.

Наймасштабнішою за межами євроатлантичного регіону стала операція НАТО в Афганістані — ISAF (International Security Assistance Force). Вона тривала з 2001 до 2014 року та мала на меті не лише боротьбу з терористичною загрозою, але й відновлення державних інституцій, навчання національних сил безпеки та підтримку гуманітарних програм. Після завершення бойового мандату місія трансформувалася у програму Resolute Support, спрямовану на підготовку та консультування афганських сил оборони [65].

Унікальною особливістю миротворчого інструментарію НАТО є поєднання військової сили з потужними цивільними компонентами: співпраця з неурядовими організаціями, підтримка демократичних реформ, сприяння верховенству права та захисту прав людини. Це підхід, що відрізняє НАТО від традиційних військових альянсів минулого століття. НАТО постійно розвиває свою здатність діяти у нових форматах. Сучасна стратегія передбачає гнучкі місії кризового реагування, які можуть охоплювати гуманітарну допомогу, евакуацію цивільного населення, боротьбу з піратством (зокрема, успішна місія Ocean Shield у Сомалі), а також участь у запобіганні нелегальній торгівлі зброєю та наркотиками.

Іншою формою роботи у сфері колективної безпеки є спільні навчання. Щороку проводяться десятки масштабних маневрів, у яких задіяні тисячі військових з усіх країн-членів і партнерів. Ці навчання не лише перевіряють боєздатність підрозділів, але й дозволяють

країнам-партнерам удосконалювати взаємодію з Альянсом. Для багатьох держав-кандидатів участь у таких тренуваннях — ключовий етап інтеграції до стандартів НАТО. Нарешті, важливим сучасним інструментом колективної безпеки є механізм стратегічних комунікацій. НАТО активно працює над тим, щоб протидіяти дезінформації, формувати довіру громадян до рішень Альянсу та пояснювати мету своїх операцій. Це стає дедалі актуальнішим на тлі гібридних загроз, де інформаційна складова має критичне значення для стійкості суспільства.

Тож, інструменти колективної безпеки та миротворчі місії НАТО становлять багат шарову систему, яка поєднує військову силу, політичну солідарність, дипломатію та гуманітарну підтримку. Їхня ефективність ґрунтується на гнучкості, високій координації між країнами-членами та здатності швидко адаптуватися до нових викликів, що робить НАТО унікальним актором у сфері врегулювання міжнародних конфліктів та гарантування миру у нестабільних регіонах світу [65].

Основні миротворчі та стабілізаційні місії НАТО, таблиця 2.1.

Таблиця 2.1

Основні миротворчі та стабілізаційні місії НАТО

№	Назва операції	Час проведення	Регіон/країна	Ключова мета	Основні результати
1	IFOR/SFOR	1995–2004	Боснія і Герцеговина	Забезпечення виконання мирної угоди (Дейтонські угоди) після громадянської війни	Стабілізація, роззброєння конфліктуючих сторін, відновлення інституцій
2	KFOR	1999 – донині	Косово	Захист населення, запобігання поновленню насильства, підтримка безпеки	Збереження відносної стабільності, підтримка створення косовських сил безпеки
3	ISAF	2001–2014	Афганістан	Боротьба з тероризмом,	Навчання афганських сил, часткова стабілізація, передача

				відновлення урядових структур, безпека	контролю місцевій владі
4	Resolute Support	2015–2021	Афганістан	Підготовка, консультативна підтримка та допомога національним силам оборони і безпеки	Підтримка афганської армії до повного виведення військ НАТО
5	Operation Ocean Shield	2009–2016	Аденська затока, Сомалі	Боротьба з піратством, захист судноплавства	Значне зниження піратської активності, безпечні морські шляхи
6	NATO Mission Iraq	2018 – донині	Ірак	Підготовка та посилення національних сил безпеки	Підвищення спроможностей іракських військ і поліції, стабілізація інституцій

Першою масштабною операцією стала IFOR (Implementation Force), яка розпочалася у грудні 1995 року після підписання Дейтонських мирних угод. Основним завданням було реалізувати положення угод, що поклали край багаторічній громадянській війні у Боснії і Герцеговині. IFOR пізніше змінилася на SFOR (Stabilisation Force), яка діяла до 2004 року. НАТО взяло на себе роль гаранта стабільності, контролю за роззброєнням, поверненням біженців і підтримкою формування багатонаціональних державних інститутів.

KFOR, миротворча місія в Косові, є однією з найдовших операцій Альянсу. Розпочата у 1999 році після інтервенції НАТО для припинення гуманітарної катастрофи та конфлікту між сербськими силами та косовськими албанцями, KFOR залишається чинною й сьогодні. Її завданням є запобігання новим зіткненням між етнічними громадами, забезпечення безпеки та сприяння розвитку косовських інституцій оборони та поліції [64, с. 44].

Найбільш масштабною поза європейським регіоном була місія ISAF (Міжнародні сили сприяння безпеці) в Афганістані, розпочата у 2001 році після терактів 11 вересня. Ця операція символізувала вихід НАТО за рамки суто євроатлантичної зони і демонструвала здатність Альянсу боротися з

глобальними загрозами — насамперед тероризмом. Протягом 13 років ISAF не лише брала участь у воєнних діях проти «Талібану», а й сприяла формуванню афганських сил безпеки, розбудові державних інститутів і гуманітарній допомозі. Після завершення бойового компоненту місія трансформувалася у Resolute Support Mission, яка діяла до 2021 року і була зосереджена на навчанні, консультуванні та підтримці місцевих сил безпеки.

Operation Ocean Shield, яка тривала з 2009 по 2016 рік у водах Аденської затоки, є прикладом того, як НАТО адаптувало свої можливості до нетипових викликів — у цьому випадку боротьби з морським піратством. Завдяки злагодженим патрулюванням, супроводу торговельних суден та співпраці з місцевими силами безпеки вдалося значно знизити активність піратів у Сомалійському басейні, що мало велике економічне та гуманітарне значення.

Нарешті, найновішим прикладом є NATO Mission Iraq, започаткована у 2018 році для підтримки стабільності Іраку після поразки ІДІЛ як територіальної організації. Основний акцент місії робиться не на воєнних операціях, а на тренуванні, консультуванні та розбудові спроможностей іракських збройних сил та поліції. Такий формат демонструє еволюцію НАТО від класичних воєнних місій до комплексної підтримки національних структур безпеки [64, с. 44].

Загалом таблиця 2.1 ілюструє, що інструменти колективної безпеки Альянсу виходять далеко за межі традиційної оборони від зовнішньої агресії. НАТО здатне діяти в широкому спектрі завдань — від підтримки мирних угод і стабілізації до боротьби з тероризмом та піратством. Усі ці місії мають спільну рису: вони ґрунтуються на багатонаціональній взаємодії, суворій координації з місцевими і міжнародними структурами та дотриманні норм міжнародного права й гуманітарних принципів.

Завдяки таким операціям НАТО закріпило свою роль як одного з найефективніших гарантів миру та безпеки, здатного швидко реагувати на найрізноманітніші виклики глобальної безпеки.

2.2 Співпраця НАТО з іншими міжнародними організаціями у вирішенні конфліктів

Сучасна міжнародна безпекова система дедалі більше характеризується взаємозалежністю різних держав, регіонів та інституцій. В умовах зростання складності конфліктів — від збройних зіткнень до гібридних загроз — жодна організація не здатна самотійно гарантувати ефективне реагування на всі без винятку виклики. Саме тому співпраця НАТО з іншими міжнародними структурами стала невід’ємною частиною стратегії Альянсу щодо врегулювання конфліктів і підтримки стабільності у світі.

Після завершення «холодної війни» НАТО усвідомило, що військових ресурсів недостатньо для повного розв’язання криз. Цивільні, політичні, економічні й гуманітарні інструменти, які мають у своєму розпорядженні інші міжнародні організації, є необхідним доповненням до силового

компонента. У цьому контексті найбільш тісною є співпраця НАТО з Організацією Об'єднаних Націй (ООН). ООН має міжнародний мандат і легітимність, що дозволяє НАТО проводити операції за погодженням з міжнародним співтовариством. Багато миротворчих місій Альянсу, зокрема операції в Боснії і Герцеговині (IFOR/SFOR), Косові (KFOR) та Афганістані (ISAF), здійснювалися саме на підставі резолюцій Ради Безпеки ООН. Це не лише забезпечувало міжнародну підтримку дій НАТО, але й надавало їм правової сили відповідно до норм міжнародного права [3, с. 27].

Водночас, у багатьох кризових регіонах спостерігається тісна взаємодія НАТО з Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). ОБСЄ володіє великим досвідом у сфері моніторингу виборів, контролю над виконанням мирних домовленостей та роззброєння. НАТО часто забезпечує безпеку місій ОБСЄ у конфліктних зонах, як це було на Балканах. Завдяки такій співпраці Альянс поєднує військовий компонент зі спостережними та цивільними механізмами ОБСЄ, що дозволяє комплексно вирішувати конфлікти: не лише зупиняти насильство, а й запобігати його повторенню шляхом політичного діалогу та моніторингу.

Не менш важливою є взаємодія НАТО з Європейським Союзом (ЄС). Це партнерство має глибокі історичні корені та сьогодні є одним із найінтенсивніших у сфері безпеки. Хоча обидві організації мають власні мандати й структури, багато країн одночасно є членами НАТО і ЄС. Це сприяє гармонізації політик та уникненню дублювання зусиль. З початку 2000-х років співробітництво НАТО й ЄС набуло формальної рамки в рамках так званих «Берлін плюс» домовленостей. Вони дозволяють ЄС у разі потреби використовувати ресурси та командні структури НАТО для проведення власних операцій з управління кризами, якщо Альянс не залучений безпосередньо. Наприклад, у Боснії і Герцеговині після завершення місії НАТО SFOR ЄС перебрав на себе завдання підтримки стабільності через місію EUFOR Althea, використовуючи інфраструктуру Альянсу [10, с. 15].

Співпраця НАТО й ЄС також поширюється на спільну боротьбу з кіберзагрозами, гібридними атаками та дезінформацією. Обидві організації обмінюються розвідувальною інформацією, координують дії у сфері кіберзахисту та спільно навчають персонал. Така взаємодія стала особливо актуальною після 2014 року, коли безпекова ситуація у Східній Європі кардинально змінилася у зв'язку з агресією Росії проти України. НАТО й ЄС синхронізують підтримку України, зокрема через постачання обладнання, обмін знаннями та спільну оцінку ризиків.

Ще одним важливим напрямом є співпраця НАТО з Африканським Союзом (АС), особливо у питаннях миротворчості та боротьби з тероризмом. НАТО підтримує місії АС у кризових регіонах Африки — наприклад, допомагало у транспортуванні військових контингентів Африканського Союзу в Дарфур (Судан), надаючи стратегічні авіап перевезення та логістичну підтримку. Це демонструє, що Альянс здатен ефективно доповнювати зусилля регіональних організацій, не дублюючи їхніх функцій [11, с. 15].

Також варто згадати про співпрацю НАТО з міжнародними фінансовими установами та гуманітарними організаціями, такими як Світовий банк, Міжнародний Червоний Хрест чи Програма розвитку ООН (UNDP). Наприклад, під час стабілізаційних операцій в Афганістані НАТО координувало свою діяльність з гуманітарними організаціями, забезпечуючи безпеку для проведення вакцинації, доставки продуктів та відновлення інфраструктури.

Особливої уваги заслуговує і механізм залучення неурядових організацій (НУО) та регіональних мереж громадянського суспільства. У багатьох місіях Альянс співпрацював із НУО, які мають доступ до місцевих спільнот і можуть ефективно реалізовувати програми роззброєння, примирення та реінтеграції колишніх комбатантів у мирне життя. Таке партнерство є важливою складовою комплексного підходу НАТО до

вирішення конфліктів: військова сила діє спільно з дипломатією та гуманітарною допомогою [14].

Приклади спільних ініціатив НАТО та ЄС у сфері кіберзахисту, таблиця 2.2.

Таблиця 2.2

Приклади спільних ініціатив НАТО та ЄС у сфері кіберзахисту

№	Назва програми / ініціативи	Основна мета	Ключові учасники	Результати / досягнення
1	Technical Arrangement on Cyber Defence (2016)	Координація дій у випадку масштабних кіберінцидентів	Європейська служба зовнішніх справ (EEAS), Центр кіберзахисту НАТО (CCDCOE)	Узгоджені процедури обміну даними, спільні тренування
2	EU-NATO Cyber Staff-to-Staff Dialogue	Регулярний обмін інформацією між експертами	Військові штаби НАТО та ЄС	Створення каналів комунікації, спільні протоколи реагування
3	Locked Shields (щорічні навчання)	Спільні кібернавчання для перевірки готовності до атак	CCDCOE, Кіберкомандування країн НАТО та ЄС	Відпрацювання сценаріїв реальних атак, тестування мереж
4	Hybrid Fusion Cell & European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats (2017)	Протидія гібридним загрозам, зокрема кіберкомпоненту	Країни НАТО та ЄС, Центр у Гельсінкі	Аналіз загроз, спільні дослідження та доповіді
5	EU-NATO Joint Declaration on Cybersecurity (2018)	Поглиблення партнерства у кіберзахисті	Лідери ЄС і НАТО	Політичне зобов'язання посилювати спільну кіберстійкість

Джерело: Складено автором

Technical Arrangement on Cyber Defence, підписана у 2016 році, стала першим формалізованим документом, який заклав правові та організаційні рамки для обміну інформацією про кіберінциденти. Це дозволило створити чіткі протоколи спільного реагування у випадку масштабних атак, які можуть зачіпати критичну інфраструктуру як НАТО, так і ЄС. На практиці цей механізм допомагає швидко передавати технічні дані, попереджати інші

країни-члени та координувати дії CERT-груп (команд реагування на інциденти безпеки).

Другою важливою ініціативою є EU-NATO Cyber Staff-to-Staff Dialogue — це регулярні зустрічі експертів і технічних команд обох організацій. Вони обговорюють спільні вразливості, обмінюються кращими практиками та тестують готовність до реагування на масштабні кіберінциденти. Такий діалог став ще більш необхідним після збільшення кількості атак на урядові структури країн ЄС і НАТО, зокрема у контексті гібридних загроз [15, с. 17].

Особливе місце у спільних ініціативах посідають Locked Shields — найбільші у світі комплексні кібернавчання у режимі реального часу, організовані CCDCOE у Таллінні. В цих навчаннях беруть участь десятки країн НАТО та партнерів ЄС. Під час маневрів змодельовані сценарії масштабних атак: від хакерських вторгнень у державні системи до порушень критичних мереж електропостачання чи телекомунікацій. Locked Shields дозволяють перевірити, наскільки ефективно команди можуть координувати свої дії, захищати мережі й відновлювати їхню роботу після атаки [13].

Не менш важливою ланкою стала спільна робота над протидією гібридним загрозам, що завжди включають кіберкомпонент. У 2017 році було створено Hybrid Fusion Cell у структурах НАТО та Європейський центр передового досвіду з протидії гібридним загрозам у Гельсінкі. Ці установи спільно аналізують кампанії дезінформації, хакерські атаки та кібероперації, які можуть бути частиною ширших політичних чи воєнних стратегій недружніх держав. Центр у Гельсінкі став аналітичним хабом, що об'єднує експертів з країн ЄС і НАТО для підготовки рекомендацій і стратегій.

Останній приклад — EU-NATO Joint Declaration on Cybersecurity, підписана у 2018 році. Ця декларація мала більше політичне значення, проте закріпила рішучість обох організацій поглиблювати співпрацю,

розвивати спільні протоколи швидкого реагування, підвищувати стійкість держав-членів до складних кібератак. Документ визначив стратегічний напрям: НАТО і ЄС повинні працювати як партнери, щоб протидіяти кібершпигунству, захищати критичну інфраструктуру й спільно інвестувати у розвиток кіберзахисту [18, с. 54].

У підсумку співпраця НАТО з іншими міжнародними організаціями свідчить про те, що Альянс не є ізольованим гравцем, обмеженим лише воєнною сферою. Навпаки, його здатність координувати дії з ООН, ОБСЄ, ЄС, регіональними союзами та неурядовим сектором перетворює НАТО на багатофункціональний механізм підтримки миру, що поєднує військовий компонент із цивільними, правовими та гуманітарними інструментами. Такий підхід дозволяє досягати більш стійких результатів у врегулюванні конфліктів, сприяючи відновленню постраждалих регіонів і запобігаючи повторному спалаху насильства.

2.3 Сучасні геополітичні виклики та загрози для альянсу

Протягом понад тридцяти років, НАТО активно прагнула встановити партнерські відносини з росією. Незважаючи на цей позитивний настанов, останнє десятиріччя призвело до систематичних порушень росією норм і принципів, які створювали стабільність та передбачуваність в сфері європейської безпеки. Жорстока та незаконна війна, розпочата росією проти України в лютому 2022 року, спричинила катастрофічні зрушення у сфері безпеки та радикальні зміни в європейському середовищі.

З урахуванням недружньої політики та дій росії, НАТО не може більше розглядати її як партнера. російська федерація стала найбільш суттєвою та безпосередньою загрозою для безпеки країн-членів Альянсу та миру та стабільності в регіоні Євроатлантики. Проте, НАТО залишає відкритими канали спілкування з Москвою з метою ефективного управління ризиками, запобігання ескалації конфлікту та збільшення відкритості. Альянс не веде

політику конфронтації та не становить загрози для росії. Упродовж 2022 року НАТО, як і завжди, діяла єдиним фронтом, відповідаючи на загрози та агресивні дії росії, з метою забезпечення безпеки та стабільності на євроатлантичному просторі [25, с. 291].

Війна росії проти України визнана найсерйознішою загрозою для євроатлантичної безпеки протягом останніх десятиліть. У відповідь на постійні виклики та складне сучасне середовище безпеки, держави-члени НАТО зобов'язалися в рамках Стратегічної концепції на 2022 рік суттєво зміцнити позицію Альянсу в сфері стримування та оборони до такого рівня, коли жоден потенційний противник не зможе здійснити агресію. На Мадридському саміті були прийняті конкретні заходи з метою визначення нових базових параметрів системи стримування та оборони НАТО. Ці нові базові параметри ставлять перед собою завдання зміцнення позиції Альянсу у всіх сферах, включаючи сухопутні, військово-повітряні, військово-морські операції, операції в кіберпросторі та космосі, а також ціляться на протидію будь-яким загрозам та викликам [30].

Визначені нові базові параметри ґрунтуються на поточних зусиллях у галузі адаптації збройних сил, що охоплює впровадження в повний обсяг та оперативну готовність двох ключових військових концепцій: Концепції стримування і оборони на євроатлантичному просторі та Базової концепції бойових дій НАТО. Концепція стримування і оборони на євроатлантичному просторі фокусується на аспектах використання сил для виконання завдань стримування та оборони в сучасних умовах, тоді як Базова концепція бойових дій НАТО формулює візію, яка буде направляти процес розвитку боєздатності сил Альянсу на тривалу перспективу, забезпечуючи, що НАТО залишається сильним військово, як сьогодні, так і в майбутньому.

У 2022 році на європейському континенті спостерігається новий витік воєнних подій. Мадридський саміт 2022 року став важливою платформою для держав-членів Альянсу, на якій знову була підтверджена готовність виконувати свої зобов'язання у галузі інвестицій в оборону на повному обсязі.

Спільно вони домовилися щодо подальшого розвитку цих інвестицій і планують узгодити стратегічні орієнтири на період після 2024 року [53, с. 37]. Розширені інвестиції в сферу оборони визнаються вирішальними для гарантування загальної безпеки та оборони всіх членів Альянсу, а також для забезпечення ефективності в різних галузях, включаючи сухопутні операції, військово-повітряні операції, морську оборону, кіберпростір і космічну сферу, і для протистояння будь-яким потенційним загрозам та викликам.

Члени Альянсу в Європі та Канада позитивно збільшують свої видатки на оборону вже восьмий рік поспіль. Упродовж року з 2021 по 2022 роки спостерігалось збільшення реальних оборонних видатків на 2,2%. В загальному підсумку за останні вісім років це призвело до зростання оборонного бюджету на 350 мільярдів доларів США [54, с. 48].

У 2022 році сім держав-членів Альянсу вже досягли цілі витрат на оборону на рівні 2% від національного ВВП, що є значним досягненням порівняно з тільки трьома країнами в 2014 році. Сполучені Штати Америки продовжують займати велику частку в цьому питанні, при цьому 54% загального ВВП країн-членів Альянсу і 70% загальних оборонних видатків НАТО відводяться саме США. За оцінками, у 2022 році сукупний оборонний бюджет НАТО перевищив один трильйон доларів США, підкреслюючи важливість інвестицій у забезпечення колективної безпеки [54, с. 48].

У Стратегічній концепції, затвердженій у 2022 році, чітко визначено стратегічну візію стійкості НАТО в умовах зростаючого конфліктного середовища та непередбачуваності міжнародної безпеки. Держави-члени Альянсу взяли на себе зобов'язання поліпшувати свою готовність, витривалість, реагування та відновлення після стратегічних збурень і криз. Стратегічна концепція наголошує, що колективна та національна стійкість є важливою складовою для досягнення всіх основних завдань НАТО.

Для поліпшення колективної та національної стійкості НАТО використовує різноманітні інструменти, одним із яких є систематичні оцінювання. Оцінювання є важливим для ідентифікації досягнень, а також

викликів, які потрібно вирішувати. З прийняттям Аналізу стійкості на поточний рік в 2022 році розпочато новий цикл планування та перегляду в галузі стійкості в рамках НАТО. Аналіз надає оцінку стану колективної стійкості в цілому в Альянсі та підкреслює досягнення у виконанні вимог у семи ключових галузях. Згідно з висновками Аналізу, розробляться конкретні заходи для усунення виявлених недоліків та поліпшення стійкості на рівні Альянсу [7].

Альянс НАТО активно веде широкий спектр міжнародних місій та завдань, що вимагає високої оперативної сумісності, передових технологічних рішень та ефективного використання економічних ресурсів. НАТО є оптимальною структурою для сприяння держав-членів у розробці та придбанні засобів, необхідних для досягнення цих цілей. З метою підтримки держав-членів у здійсненні таких ініціатив, НАТО розробило ряд важливих проєктів високої наочності [7].

В рамках цих проєктів визначаються пріоритети НАТО у сфері оборонного планування, і держави-члени отримують спеціалізовану фахову підтримку на всіх етапах життєвого циклу проєкту. Систематичний багатонаціональний підхід дав можливість державам-членам Альянсу та партнерам ефективно вирішувати ключові проблеми, пов'язані з різними аспектами потенціалу, заощаджувати ресурси та забезпечувати оптимальну оперативну сумісність.

Важливим досягненням у 2022 році стали видатні успіхи, здобуті в рамках кількох з цих проєктів, що суттєво покращили позицію НАТО у сфері стримування та оборони на східному фланзі.

У Стратегічній концепції НАТО на 2022 рік висвітлено одне із ключових завдань Альянсу - запобігання та вирішення кризових ситуацій. Ця проблематика визнається однією з трьох фундаментальних місій НАТО. У документі зазначається, що держави-члени Альянсу мають спільний інтерес у підтримці стабільності та колективному вирішенні конфліктів за допомогою

НАТО. Альянс виражає готовність до запобігання кризам та реагування на них, коли такі кризи можуть потенційно погіршити безпеку його членів [12].

Запобігання кризам є прагматичним методом сприяння стабільності та безпеці в рамках Альянсу. НАТО активно працює над виконанням завдань, пов'язаних із запобіганням кризам, зокрема, шляхом розробки програм для підготовки та розвитку потенціалу, завдяки яким держави-партнери стають більш досвідченими, безпечнішими та краще підготовленими до реагування на кризові ситуації, як в межах своїх країн, так і за їх межами. НАТО може пишатися десятиріччями досягнень у розвитку оборонних інститутів та зміцненні потенціалу спільно з партнерами як у прилеглому регіоні, так і на більш віддалених теренах.

Здібності та накопичений досвід НАТО у сфері врегулювання кризових ситуацій є надзвичайно важливими і охоплюють координацію, планування, підтримку та забезпечення багатонаціональних операцій щодо вирішення криз.

Партнерські взаємовідносини, що належать до важливих методів діяльності Альянсу, виступають як значущий компонент в рамках діяльності НАТО. Ці відносини ґрунтуються на принципах взаємної поваги, зацікавленості та взаємних вигодах. Партнерські стосунки сприяють зміцненню стабільності як на теренах, пов'язаних з євроатлантичним простором, так і поза його межами, а також полегшують виконання трьох фундаментальних завдань, що стоять перед НАТО. Як важливий учасник у забезпеченні загального блага людства, розвиток партнерства також сприяє зміцненню стійкості Альянсу і підтримці міжнародного правопорядку, що ґрунтується на принципах і нормах [19, с. 16].

Альянс підтримує активні партнерські взаємовідносини із 37 країнами світу, а також з численними міжнародними організаціями. Протягом 2022 року спостерігався активний політичний діалог та практичне співробітництво між НАТО і його партнерами в різних сферах спільного інтересу. Водночас ці

відносини залишалися адаптивними й підлаштовувалися до нових геополітичних реалій, що відзначаються змінністю та комплексністю.

Таким чином, на сучасному етапі історії світу, НАТО стикається зі значущими геополітичними викликами та загрозами, які вимагають надзвичайної уваги та ефективної реакції. З одного боку, найбільш серйозною загрозою для Альянсу є зростаюча агресія росії та її втручання у суверенні справи інших країн, зокрема, загарбницька війна проти України. Ця ситуація створила надзвичайно складні виклики для НАТО і вимагає серйозного усунення загрози на східному фланзі Альянсу. З іншого боку, НАТО також розуміє необхідність підготовки до інших можливих сценаріїв, включаючи тероризм, кіберзагрози, та глобальні проблеми, такі як зміни клімату. Розробка Стратегічної концепції від 2022 року відображає ці виклики, надаючи акцент на зміцнення стійкості, реагування на кризи, і розвиток партнерських стосунків.

Партнерство з іншими державами та міжнародними організаціями стає ключовим аспектом діяльності НАТО, сприяючи спільним зусиллям у вирішенні геополітичних викликів. НАТО прагне залишитися гнучким і адаптивним, реагуючи на змінні обставини та змінюючи підходи для забезпечення своєї стійкості та безпеки в умовах сучасного світу.

У сучасному контексті геополітичні виклики та загрози стають складнішими для Альянсу, що обумовлено низкою факторів. Перш за все, росія, виступаючи членом Ради Безпеки ООН, використовує своє право вето для відхилення резолюцій, спрямованих на припинення конфліктів у різних частинах світу, включаючи Сирію та Україну, що обмежує можливості ООН в ролі вирішення міжнародних конфліктів дипломатичними засобами.

Північноатлантичний альянс, натомість, зберігає свою роль в забезпеченні безпеки і стійкості держав-членів. Він залишається однією з найпотужніших організацій в оборонному плані, а його вплив на міжнародні відносини значущий. Альянс не лише гарантує безпеку своїм членам, але й надає консультації та підтримку країнам-партнерам в розбудові їхньої

оборонної здатності. Дана партнерська діяльність сприяє поширенню сучасних підходів у сфері безпеки та оборони, сприяючи врегулюванню міжнародних конфліктів миротворчими засобами [20, с. 80].

Враховуючи критику, спрямовану на НАТО в останні роки, слід відзначити, що жодна із наявних колективних систем безпеки не може надати безпрецедентних гарантій щодо безпеки, територіальної цілісності, недоторканості кордонів та державного суверенітету на тому рівні, як це робить Північноатлантичний альянс. З іншого боку, навіть при великому потенціалі та впливі, Альянс зіткнувся зі складними викликами, такими як військова загроза з боку росії та потреба переосмислення своєї ролі в нових умовах геополітичної реальності.

В контексті сучасних геополітичних реалій важливо зазначити, що досвід проведення миротворчих операцій під егідою Північноатлантичного альянсу (НАТО) свідчить про те, що такі операції можуть виявитися дієвими на короткостроковій перспективі, але при цьому можуть мати визначені негативні наслідки у довгостроковому плані. Результати операцій в Лівії та Афганістані призвели до деякої дискредитації ролі Альянсу у контексті управління кризами, особливо коли це передбачає масове розміщення військ на території конфлікту. Відповідно, прийняття нової Стратегічної концепції у Мадриді має на меті переглянути пріоритети, надаючи пріоритет колективній обороні від російської загрози, при цьому зменшуючи акцент на функціях управління кризами та інших міжнародних заходах [28].

Необхідно відзначити, що протягом останніх трьох десятиліть НАТО, яка спочатку була заснована як оборонний союз, поступово перетворилася на організацію міжнародної безпеки, що переважно займалася гуманітарними операціями та втратила здатність виконувати своє головне завдання - функцію колективної оборони. Це може призвести до трансформації.

У контексті майбутніх реформ Північноатлантичного альянсу (НАТО) відзначається значущість повернення лідируючої ролі Сполучених Штатів Америки. Це сприяло зміцненню НАТО після приходу Адміністрації Дж.

Байдена, оскільки попередня адміністрація Білого дому не завжди сприяла уніфікованій політиці Альянсу. Зокрема, экс-президент Дональд Трамп критикував ситуацію щодо спільного фінансування діяльності НАТО, наголошуючи на тому, що США надають найбільший внесок, і закликав інших членів збільшити свої вклади у оборонні потреби (до 2% від ВВП) [66]. У цілому прихід Д. Трампа на посаду президента США викликав серйозні сумніви в європейських столицях щодо відданості США обороні Європи і спонукав до розгляду «стратегічної автономії» Європейського союзу.

З приходом Адміністрації Дж. Байдена діалог між членами НАТО набув нормалізованого характеру, що відзначилося вже після першого виступу нового лідера США. Саміт НАТО, який відбувся 14 червня 2021 року, став стратегічно важливою подією у сфері міжнародної безпеки і зумовив переосмислення ситуації в сфері безпеки всіма членами Альянсу. Серед ключових результатів саміту відзначається більш акцентована пріоритизація довгострокових загроз з боку Китаю, формулювання політики НАТО у сфері штучного інтелекту, а також ухвалення рішення та покладення на Генерального секретаря НАТО відповідальності за підготовку нової Стратегічної концепції. При цьому система оцінки ризиків, якою керуються учасники Альянсу, вказує на те, що ризики, пов'язані з Китайською Народною Республікою (КНР), мають більший вагомий характер у довгостроковій перспективі, ніж тактичні ризики, пов'язані з росією [61].

Поява Китаю як системного виклику для Північноатлантичного альянсу (НАТО) порушує перед європейськими країнами проблему вибору: чи слід підтримувати Сполучені Штати Америки в їх геополітичному протистоянні з Китаєм, чи ж розвивати власну стратегію. Відповідь на цей виклик може як зміцнити, так і призвести до послаблення трансатлантичних зв'язків.

Водночас існує ризик неправильного відношення Адміністрації Дж. Байдена до російської загрози, який полягає в недооцінці загроз з боку російської федерації при надмірному підкресленні загроз із сторони Китаю. Ця проблема була виділена провідними міжнародними аналітиками та

українськими експертами як одна з можливих серйозних помилок Адміністрації Дж. Байдена на ранніх етапах формування її зовнішньополітичного курсу [66]. російська агресія проти України дійсно підтвердила цей прогноз.

Ключовою передумовою для успішного оновлення потенціалу стримування НАТО є створення нової Стратегічної концепції Альянсу. Існуюча Стратегічна концепція, прийнята ще у 2010 році, вважається застарілою та неадекватною сучасній геополітичній ситуації. Наприклад, в ній Китай майже не згадується, а росія визнається як держава-партнер. Тож підготовка нової Стратегічної концепції повинна враховувати актуальність російської загрози та віддавати перевагу довгостроковим викликам, що ставляться Китаєм.

Слід відзначити, що російська агресія змусила НАТО активно адаптувати свою військову стратегію та дії до нових умов, навіть не дочекавшись офіційного перегляду Лісабонської стратегічної концепції. Протягом періоду з 2014 по 2021 роки, Альянс провів послідовні заходи для зміцнення своєї присутності на сходному фланзі, перегляду військової стратегії, адаптації оборони та стримування до нових умов та виробив фундаментальну концепцію «Warfighting Capstone Concept», NWCC (Концепція НАТО щодо проведення бойових дій) [26]. Такий підхід дозволив Альянсу адаптувати свою доктрину, завдання та можливості для ефективного протистояння російській загрозі, навіть до отримання схвалення політичної концепції, яка вимагає цього.

Зокрема, взаємодія між Україною та НАТО стає актуальною, оскільки до війни співпраця між ними відзначалася певною формальністю зі сторони Альянсу, де бюрократичний характер та дипломатичний протокол переважали над конкретними стратегічними викликами, що стояли перед країнами Євroatлантичного регіону. Різні програмні документи, що регулювали взаємодію України та НАТО до нещодавнього часу, такі як Хартія про особливе партнерство 1997 року, Річні національні програми з реформування,

приєднання до Програми розширеного партнерства, окремі військові навчання, по суті, заміщали реальний прогрес у наданні Україні чіткої перспективи членства в НАТО. Зазначена ситуація обумовлена перевагою логіки Лісабонської стратегічної концепції НАТО та відсутністю політичної волі в елітах країн Альянсу визнати росію як екзистенційну загрозу для безпеки євроатлантичного регіону та перейти до її активного стримування [27, с. 121].

Активне стримування відносно росії повинно передбачати стримування на передових позиціях поза межами території країн-членів Альянсу. До початку війни в 2022 році логіка альянсу передбачала, що росія не має довгострокових планів атакувати територію НАТО, і, отже, припущення, що агресивні наміри Москви обмежуються сірими зонами поза пріоритетними інтересами Альянсу, було прийнятним ризиком. Проте війна України та росії в 2022 році переконала у несправедливості таких припущень і в серйозних стратегічних недоліках у плануванні військово-політичних ризиків зі сторони НАТО. Погляд на росію як на раціонального актора, з яким потрібно будувати діалог, і ідея, що недопущення України до можливості стати членом НАТО сприятиме запобіганню великої континентальної війни в Європі, виявилися стратегічними помилками Альянсу [31].

При переосмисленні пріоритетів та формуванні нової Стратегічної концепції НАТО, важливо для України глибше взаємодіяти з Альянсом, виступаючи в якості важливого учасника євроатлантичної безпеки. Посилення практичної співпраці з НАТО створить об'єктивні передумови для подальшого розвитку потенціалу в протистоянні агресії росії та послаблення ефективності дій росії у запобіганні вступу України до Північноатлантичного Альянсу.

Таким чином, за умов сучасних геополітичних викликів, таких як російська агресія, НАТО грає важливу роль у зміцненні безпеки в Євроатлантичному регіоні та за його межами. Ініціативи та програми співпраці, визначені в моделі форматів взаємодії, дозволяють Україні та

НАТО спільно протистояти викликам сучасного світу та зміцнювати їхнє партнерство. НАТО відіграє важливу роль в гарантуванні безпеки своїх членів та взаємодії з іншими країнами, і його значення у сучасному світі залишається надзвичайно високим.

Висновки до 2 розділу

Основу колективної безпеки в рамках НАТО складає принцип, закріплений у статті 5 Вашингтонського договору, що гарантує взаємну оборону. Цей принцип уперше був застосований після терактів 11 вересня 2001 року у США — тоді країни-члени вперше в історії Альянсу вирішили колективно підтримати державу, що зазнала нападу. Цей прецедент наочно продемонстрував дієвість статті 5 як головного механізму колективної безпеки. Проте за своєю природою НАТО не обмежується лише класичною колективною обороною від військової агресії. Важливою складовою інструментарію колективної безпеки НАТО є розробка спільних оборонних планів, постійна готовність сил швидкого реагування та підтримання високого рівня взаємосумісності армій країн-членів. У цьому контексті діє

Сили реагування НАТО (NATO Response Force, NRF) — багатонаціональне формування, здатне розгорнутися у короткий термін для реагування на кризи. NRF включає сухопутні, повітряні, морські та спеціальні підрозділи, які проходять регулярну ротацію та підготовку. Цей інструмент є гнучким механізмом, що дозволяє Альянсу діяти швидко навіть за межами територій країн-членів.

Співпраця НАТО з іншими міжнародними організаціями свідчить про те, що Альянс не є ізольованим гравцем, обмеженим лише воєнною сферою. Навпаки, його здатність координувати дії з ООН, ОБСЄ, ЄС, регіональними союзами та неурядовим сектором перетворює НАТО на багатофункціональний механізм підтримки миру, що поєднує військовий компонент із цивільними, правовими та гуманітарними інструментами. Такий підхід дозволяє досягати більш стійких результатів у врегулюванні конфліктів, сприяючи відновленню постраждалих регіонів і запобігаючи повторному спалаху насильства.

При переосмисленні пріоритетів та формуванні нової Стратегічної концепції НАТО, важливо для України глибше взаємодіяти з Альянсом, виступаючи в якості важливого учасника євроатлантичної безпеки. Посилення практичної співпраці з НАТО створить об'єктивні передумови для подальшого розвитку потенціалу в протистоянні агресії росії та послаблення ефективності дій росії у запобіганні вступу України до Північноатлантичного Альянсу. Таким чином, за умов сучасних геополітичних викликів, таких як російська агресія, НАТО грає важливу роль у зміцненні безпеки в Євроатлантичному регіоні та за його межами. Ініціативи та програми співпраці, визначені в моделі форматів взаємодії, дозволяють Україні та НАТО спільно протистояти викликам сучасного світу та зміцнювати їхнє партнерство. НАТО відіграє важливу роль в гарантуванні безпеки своїх членів та взаємодії з іншими країнами, і його значення у сучасному світі залишається надзвичайно високим.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА НАТО В УРЕГУЛЮВАННІ СУЧАСНИХ КОНФЛІКТІВ

3.1 Досвід НАТО у врегулюванні конфліктів на Балканах та в Афганістані

Досвід НАТО у врегулюванні конфліктів на Балканах є одним із найпомітніших прикладів діяльності цієї організації у сфері забезпечення міжнародної безпеки та стабільності після завершення «холодної війни». Балканський регіон у 1990-х роках став епіцентром масштабних етнополітичних конфліктів, спричинених розпадом колишньої Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії. Розпад федерації супроводжувався війнами в Словенії, Хорватії, Боснії і Герцеговині, а

згодом — збройним протистоянням у Косові. Характерною рисою цих конфліктів було поєднання етнічної та релігійної ворожнечі, масових порушень прав людини, етнічних чисток, а також масштабної гуманітарної кризи, що загрожувала не лише регіональній, але й європейській безпеці.

На початкових етапах міжнародна спільнота намагалася врегулювати конфлікти переважно дипломатичними методами, через посередництво ООН та регіональних організацій. Проте бездіяльність або повільна реакція у ряді випадків призводили до ескалації насильства. У цьому контексті НАТО вперше розширило свій мандат від колективної оборони держав-членів до виконання миротворчих і стабілізаційних операцій поза межами своєї території.

Першим масштабним випробуванням для Альянсу стала війна в Боснії і Герцеговині (1992–1995 рр.). З 1993 року НАТО розпочало операцію «Deny Flight» — контроль повітряного простору та заборону польотів над Боснією, що мало на меті запобігти авіаударам та підтримати резолюції Ради Безпеки ООН. Пізніше, у 1994–1995 роках, авіація НАТО здійснювала точкові удари по позиціях боснійських сербів у відповідь на обстріли мирних жителів, зокрема у Сараєво. Кульмінацією стала операція «Deliberate Force» у серпні–вересні 1995 року, коли скоординовані авіаудари та тиск на політичних лідерів конфліктуючих сторін сприяли підписанню Дейтонських мирних угод у грудні 1995 року [1, с. 315].

Після досягнення миру НАТО розгорнуло багатонаціональні стабілізаційні сили (IFOR, а пізніше SFOR), що мали завдання контролю виконання умов мирної угоди, роззброєння воєнізованих формувань, підтримки безпеки та відновлення інфраструктури. Ці місії мали широкий мандат і тісно взаємодіяли з гуманітарними організаціями, міжнародними спостерігачами та місцевими органами влади, що забезпечувало комплексний підхід до відбудови країни.

Наступним етапом участі НАТО у врегулюванні конфліктів на Балканах стала косовська криза 1998–1999 років. Збройне протистояння

між силами Союдної Республіки Югославія та Армією визволення Косова призвело до масових етнічних чисток і гуманітарної катастрофи. Після провалу переговорів у Рамбуйє НАТО розпочало операцію «Allied Force» у березні 1999 року, яка полягала в масштабних авіаударах по воєнній інфраструктурі Югославії з метою примусити Белград припинити насильство та погодитися на умови міжнародної спільноти. Операція тривала 78 днів і завершилася виведенням югославських військ з Косова та розгортанням міжнародних сил KFOR під проводом НАТО. Завданням цих сил було гарантувати безпеку населення, запобігти відновленню конфлікту та сприяти створенню умов для політичного врегулювання [2].

Досвід НАТО на Балканах показав важливість поєднання військових і дипломатичних засобів у врегулюванні сучасних конфліктів. Важливим досягненням стало створення ефективної моделі співпраці між НАТО, ООН, ОБСЄ та Європейським Союзом, що дозволяло координувати військові дії з миротворчими та відбудовними заходами. При цьому операції на Балканах викликали і критику — зокрема, щодо правомірності застосування сили в Косові без прямого мандата Ради Безпеки ООН, випадків загибелі мирних жителів під час авіаударів та тривалості стабілізаційних місій.

Операції НАТО на Балканах (цілі, дати, результати), таблиця 3.1.

Таблиця 3.1

Операції НАТО на Балканах (цілі, дати, результати)

Операція	Період проведення	Основна мета	Основні дії	Результати
Deny Flight (Боснія і Герцеговина)	Квітень 1993 – грудень 1995	Забезпечення заборони польотів над Боснією відповідно до резолюцій ООН	Контроль повітряного простору, перехоплення порушників, підтримка гуманітарних операцій	Обмежено використання авіації у конфлікті, створено передумови для подальших миротворчих дій

Deliberate Force (Боснія і Герцеговина)	Серпень – вересень 1995	Примус боснійських сербів до припинення обстрілів цивільних і виконання мирних вимог	Масовані авіаудари по військовій інфраструктурі боснійських сербів	Послаблено воєнний потенціал боснійських сербів, прискорено підписання Дейтонських угод
IFOR / SFOR (Боснія і Герцеговина)	IFOR: грудень 1995 – грудень 1996; SFOR: грудень 1996 – грудень 2004	Виконання та підтримка умов Дейтонських мирних угод	Роззброєння формувань, контроль зон безпеки, підтримка відновлення інфраструктури	Забезпечено відносну стабільність, створено основу для відбудови державних інституцій
Allied Force (Косово)	Березень – червень 1999	Примус влади Югославії припинити насильство проти косоварів	Масовані авіаудари по військових і стратегічних об'єктах Югославії	Виведення сербських військ з Косова, розгортання міжнародних сил KFOR
KFOR (Косово)	3 червня 1999 – дотепер	Забезпечення безпеки та стабільності в Косові, підтримка мирного врегулювання	Патрулювання, охорона кордонів, допомога місцевій владі	Запобігання відновленню широкомасштабного конфлікту, сприяння розбудові інститутів влади

Джерело: складено автором на основі [9; 10; 11; 12]

Разом із тим, балканські операції стали своєрідним поворотним моментом у трансформації НАТО, адже вони продемонстрували готовність Альянсу діяти як гаранта безпеки не лише для своїх членів, а й для регіонів, де виникають серйозні загрози міжнародному миру. Отриманий досвід у Боснії та Косові став основою для подальших миротворчих та стабілізаційних операцій НАТО в інших частинах світу, заклавши нові підходи до врегулювання конфліктів та міждержавної взаємодії.

Досвід НАТО у врегулюванні конфлікту в Афганістані є одним із найбільш масштабних і водночас суперечливих прикладів міжнародних зусиль у сфері безпеки після закінчення «холодної війни». Афганська кампанія стала першою в історії Альянсу, коли було задіяно статтю 5 Вашингтонського договору, що передбачає колективну оборону. Це рішення ухвалили після терактів 11 вересня 2001 року у США, які були здійснені мережею «Аль-Каїда», що знайшла притулок в Афганістані під захистом режиму «Талібану» [13].

На початковому етапі операція в Афганістані була ініційована Сполученими Штатами під назвою Operation Enduring Freedom (жовтень 2001 року). Головною метою було знищення терористичної інфраструктури, ліквідація лідерів «Аль-Каїди» та усунення режиму «Талібану». Військові дії швидко призвели до падіння талібського уряду, однак згодом Афганістан зіткнувся з проблемою безвладдя, зростанням внутрішніх конфліктів та активізацією бойовиків у віддалених регіонах.

У серпні 2003 року НАТО офіційно перебрало командування Міжнародними силами сприяння безпеці (ISAF), створеними за мандатом Ради Безпеки ООН. Це стало знаковим моментом, оскільки місія ISAF була першою великою операцією НАТО за межами євроатлантичного простору. Завдання Альянсу полягало у стабілізації країни, підтримці створення центрального уряду, підготовці афганських сил безпеки та забезпеченні умов для економічного і соціального розвитку [13].

Діяльність НАТО в Афганістані мала комплексний характер. Військові контингенти займалися не лише бойовими операціями проти талібів та інших збройних угруповань, а й патрулюванням міст і доріг, охороною гуманітарних вантажів, супроводом місцевих чиновників та дипломатів. Окремим напрямом стала робота Провінційних груп відновлення (PRT), які поєднували військових і цивільних спеціалістів. Вони будували школи, лікарні, дороги, забезпечували водопостачання та підтримували місцеве самоврядування.

Водночас, незважаючи на певні успіхи, операція ISAF зіткнулася з численними труднощами. Афганістан мав складну етнічну та племінну структуру, гірську місцевість, слабку економіку та високий рівень корупції. Таліби швидко адаптувалися до змін, використовуючи тактику партизанської війни та терактів, у тому числі проти мирного населення. Це призводило до значних втрат серед військових НАТО і афганських сил, а також до зростання недовіри населення до іноземної присутності.

Поступово стратегічний акцент місії змістився з прямого ведення бойових дій до підготовки афганських сил безпеки. У 2011–2014 роках розпочався процес поступової передачі відповідальності за безпеку уряду Афганістану. У грудні 2014 року місія ISAF завершилася, і НАТО розпочало нову операцію Resolute Support, зосереджену на навчанні, консультуванні та підтримці афганської армії та поліції [29].

Однак, попри майже двадцятирічну присутність НАТО, конфлікт в Афганістані не був остаточно врегульований. У серпні 2021 року, після рішення США та союзників вивести війська, таліби швидко захопили владу в країні, що продемонструвало глибокі проблеми у побудові стабільних державних інституцій.

Основні етапи та завданнями місії НАТО в Афганістані, таблиця 3.2.

Таблиця 3.2

Основні етапи та завданнями місії НАТО в Афганістані

Етап	Період	Основні завдання	Ключові результати
Початковий етап (ISAF під керівництвом ООН)	2001–2003	Забезпечення безпеки в Кабулі та його околицях; підтримка діяльності тимчасового уряду; координація збройних сил коаліції.	Стабілізація столиці, відновлення роботи урядових структур, створення умов для розширення місії.
Розширення мандату ISAF на всю територію Афганістану	2003–2011	Розгортання сил поетапно у північних, західних, південних та східних провінціях; підтримка відновлення та розвитку	Формування регіональних команд, забезпечення більшої частини країни військовою присутністю НАТО.

		інфраструктури; боротьба з талібами.	
Активна бойова фаза	2006–2011	Проведення контртерористичних та контрповстанських операцій; тренування Афганських національних сил безпеки (АНСБ); захист цивільного населення.	Зміцнення АНСБ, зниження активності талібів у низці регіонів, водночас – значні людські втрати.
Передача відповідальності афганським силам	2011–2014	Поступова передача функцій безпеки АНСБ; зменшення присутності міжнародних військ; підготовка до завершення місії ISAF.	Афганські сили беруть на себе провідну роль у забезпеченні безпеки, завершення місії ISAF у грудні 2014 р.
Місія “Рішуча підтримка” (Resolute Support Mission)	2015–2021	Навчання, консультування та підтримка АНСБ; зміцнення оборонних інституцій; логістична допомога.	Посилення спроможності афганських сил, але залежність від міжнародної підтримки залишалася високою.
Завершення місії та виведення військ	2021	Організація евакуації персоналу та союзників; передача повноважень афганській владі.	Виведення військ НАТО та союзників, падіння уряду та повернення талібів до влади у серпні 2021 р.

Джерело: складено автором на основі

Досвід Афганістану показав, що навіть масштабна військова і цивільна підтримка не гарантує сталого миру, якщо внутрішні соціально-політичні проблеми залишаються невирішеними. Для НАТО ця кампанія стала уроком необхідності інтеграції військових і цивільних стратегій, глибшого врахування місцевого контексту, а також довгострокової підтримки після завершення активної фази операцій.

Тож, досвід НАТО у врегулюванні конфліктів на Балканах та в Афганістані демонструє складний та багатовимірний характер сучасних миротворчих і стабілізаційних операцій. На Балканах Альянс діяв у відносно компактному регіоні з чіткими політичними рамками, міжнародною підтримкою та мандатами ООН, що забезпечило певну передбачуваність та ефективність операцій. Операції, такі як «Deliberate

Force», «Allied Force» та місії KFOR і IFOR/SFOR, показали, що поєднання військових дій і політичного тиску може призвести до припинення бойових дій, відновлення миру та створення стабільних умов для відбудови державних інститутів [37, с. 101].

В Афганістані, навпаки, НАТО зіткнулося з географічно великим і культурно складним середовищем, відсутністю єдиного політичного консенсусу серед місцевих сил та тривалою активністю повстанців. Місія ISAF та згодом Resolute Support вимагала поєднання військових, політичних, гуманітарних і тренувальних заходів. Попри певні досягнення — розбудову афганських сил безпеки, розвиток інфраструктури та інституцій — результати залишилися нестійкими, що особливо проявилось після виведення військ у 2021 році.

Таким чином, досвід НАТО свідчить у випадках, де є відносно однорідне політичне середовище і стабільна міжнародна координація (як на Балканах), стабілізація більш ймовірна. У складніших умовах (як в Афганістані) навіть масштабні зусилля можуть мати обмежений довгостроковий ефект без внутрішньої політичної єдності та самодостатніх національних інституцій.

3.2 Перспективи та виклики участі НАТО в урегулюванні сучасних конфліктів

Міжнародна система безпеки на початку 21 століття характеризується появою нових викликів і загроз, серед яких особливої уваги заслуговують поширення міжнародних конфліктів, дії міжнародних терористичних організацій, гібридні війни, кібератаки та інші. Водночас ефективність і результативність міжнародних організацій залежать від здатності переосмислити цю нову реальність і розробити стратегічні орієнтири їхнього функціонування для забезпечення миру. Масштабне вторгнення Російської Федерації продемонструвало нагальну потребу та необхідність пошуку нових шляхів і форм взаємодії між Україною та міжнародними

організаціями, які мають потенціал і можливості ефективно протидіяти сучасним викликам і загрозам безпеці. У цьому контексті особливе значення має функціонування Організації Північноатлантичного договору (далі – НАТО, Північноатлантичний альянс), яка забезпечує гарантії безпеки для значної кількості людей від Північної Америки до Європи. Незважаючи на часом невинуватену критику НАТО під час російсько-української війни, ця міжнародна організація продемонструвала свою здатність до координації. Держави-члени НАТО почали приймати рішення щодо постачання Україні необхідної зброї та іншої допомоги, що допомогло відбити агресію Російської Федерації.

Збройні конфлікти залишаються однією з найбільш руйнівних і реальних форм міжнародного конфлікту сьогодення. Згідно з даними PRIO, з 1946 року було зареєстровано понад 250 збройних конфліктів. Лише у 2011 році було зареєстровано найбільшу кількість війн з 1945 року (загалом 20, включаючи три міждержавні конфлікти). Більшість із них відбувалися регіонально в Африці та на Близькому Сході [26, с. 29].

Хоча всі висловлювали бажання зменшити кількість збройних конфліктів після закінчення Другої світової війни, ера «світової безконфліктності» ще не настала. Як зазначав Ф. Фукуяма, кінець історії означає «кінець ідеологічної еволюції людства та універсалізацію західної ліберальної демократії як остаточної форми правління для людства». Міжнародні конфлікти сьогодні набувають різноманітних форм і проявляються в різних сферах. Тому, окрім пошуку нових форм вирішення конфліктів з урахуванням негативних наслідків, слід також удосконалювати методи розслідування міжнародних конфліктів. Розуміння причин більшості міжнародних конфліктів дозволяє нам шукати відповідні інструменти для їх вирішення, зокрема за участю міжнародних організацій.

Міжнародні конфлікти на початку 21 століття та агресія окремих суб'єктів міжнародних відносин показали, що вся система міжнародної

безпеки потребує суттєвого вдосконалення. Хоча міжнародне співтовариство неодноразово вдавалося до створення міжнародних організацій та угод для забезпечення запобігання багатьом терористичним атакам та збройним конфліктам, їхня ефективність, як показала практика, не є ідеальною.

До найвпливовіших міжнародних організацій, здатних регулювати та деескалювати конфлікти, традиційно належать ООН та Рада Безпеки ООН, Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), Європейський Союз (ЄС) та НАТО. Водночас ОБСЄ, ЄС та НАТО проводять більшість міжнародних миротворчих місій з дозволу Ради Безпеки ООН [24, с. 26].

В останні роки Рада Безпеки ООН зазнає критики за нездатність вирішувати збройні конфлікти дипломатичним шляхом. Однією з причин цього є членство Росії в цій структурі, яка накладає вето на резолюції Ради і таким чином відхиляє рішення, спрямовані на припинення ескалації бойових дій у Сирії та Україні.

Північноатлантичний альянс відіграє важливу роль у вирішенні міжнародних конфліктів і залишається однією з найпотужніших організацій у сфері оборони. Вплив цієї міжнародної організації на сучасну систему міжнародних відносин є значним, оскільки вона забезпечує безпеку держав-членів та проводить консультації для зміцнення обороноздатності країн-партнерів, що не є членами. Це сприяє поширенню сучасних підходів до безпеки та оборони і, таким чином, врегулюванню міжнародних конфліктів на основі миротворчих заходів. Якщо дипломатичне врегулювання конфлікту неможливе, Північноатлантичний альянс має необхідний військовий потенціал для забезпечення захисту держав-членів [22]. Хоча НАТО останнім часом зазнає виправданої, а іноді й абсолютно необґрунтованої критики, очевидно, що жодна з наявних наразі систем колективної безпеки не пропонує безпрецедентних гарантій безпеки, територіальної цілісності, недоторканності кордонів та державного суверенітету так, як Північноатлантичний альянс [22]. Водночас

ефективність Альянсу сьогодні видається нижчою, ніж двадцять чи навіть десять років тому. Якщо у 1999 та 2009 роках НАТО переосмислювало наслідки розширення своєї зони відповідальності та прагнуло єдності між старими та новими членами, то у 2022 році НАТО зіткнулося з реальною загрозою військового протистояння з Російською Федерацією та самим своїм існуванням. Хоча колективна оборона Альянсу залишається його основною місією, не можна ігнорувати появу нових викликів та загроз, що виходять далеко за межі зони відповідальності НАТО. Зокрема, тероризм, розповсюдження зброї масового знищення та проблема реваншистської Росії створюють виклики, які неможливо вирішити виключно на основі «територіального» розуміння безпеки.

Організація Об'єднаних Націй та ОБСЄ об'єктивно зацікавлені у співпраці з НАТО, оскільки Північноатлантичний блок має збройні сили, готові та здатні проводити військові операції для запобігання та врегулювання конфліктів. Завдяки добре розвиненій системі зв'язку, досвіду проведення військових операцій, отриманому завдяки регулярним навчанням та маневрам, а також комплексній інформаційно-логістичній системі, сили НАТО можуть швидко контролювати ситуацію та вживати заходів для запобігання та уникнення ескалації конфлікту. [33]

На території держав-членів НАТО триває багато конфліктів, зокрема Ольстерський конфлікт, суперечки між Іспанією та Великою Британією щодо Гібралтару, напружені відносини між Туреччиною та Грецією, а також проблема на острові Кіпр. Однак жоден із цих конфліктів не переріс у масштабне збройне протистояння регіонального чи континентального масштабу. Крім того, брак довіри до системи безпеки НАТО та російсько-українська війна 2022 року спонукали Фінляндію та Швецію подати заявки на членство в організації [33].

З 1991 року, у так званий «постбіполярний період», командування Альянсу, розробляючи свою стратегію, виходило з відсутності конвенційних супротивників та ілюзії, що миру та безпеці країн

євроатлантичного регіону нічого не загрожує. Це відкрило сприятливі можливості для активного залучення потенціалу НАТО до вирішення регіональних конфліктів, гуманітарних інтервенцій, багатонаціональних контртерористичних операцій, проведення навчальних місій тощо. Таким чином, Альянс брав участь у вирішенні різних міжнародних конфліктів, зокрема у співпраці з іншими міжнародними організаціями. Це включає операції в колишній Югославії, Косово, Афганістані, Іраку та Лівії, а також контртерористичну діяльність у Середземномор'ї, біля узбережжя Африканського Рогу та в Сомалі [43].

Водночас, досвід миротворчих операцій під егідою НАТО показав, що такі операції можуть бути дуже ефективними в короткостроковій перспективі, але мати негативні наслідки в довгостроковій перспективі. Результати операцій у Лівії та Афганістані призвели до певної дискредитації функції Альянсу з управління кризами, принаймні, коли йдеться про масоване розгортання військ на місцях. Відповідно, прийняття нової Стратегічної концепції в Мадриді має на меті надати пріоритет колективній обороні від російської загрози та відсунути на другий план функції управління кризами та іншу багатонаціональну діяльність. Слід зазначити, що протягом останніх 30 років НАТО повільно трансформувалося з оборонного альянсу в міжнародну організацію безпеки, яка переважно проводила гуманітарні операції та втратила здатність виконувати свою основну місію — оборонну функцію. Наслідком цієї втрати ролі НАТО може стати трансформація міжнародної системи безпеки, яка, ймовірно, складатиметься з певних кластерів безпеки. Одним із прикладів є ініціатива щодо створення альянсу безпеки між Україною, Польщею та Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії [43]. Варто зазначити, що Північноатлантичний альянс визначив напрямки та пріоритети структурних реформ, які стали необхідними через зміну характеру міжнародних конфліктів. Для покращення оборонних можливостей та зміцнення партнерства у сфері безпеки НАТО розробило

план реформування Альянсу до 2030 року. Цей довгостроковий процес реалізується в рамках ініціативи «НАТО 2030», прийнятої на Лондонському саміті Альянсу (3-4 грудня 2019 року). [56, с. 5]

У контексті майбутніх реформ Північноатлантичного альянсу значним є повернення Сполучених Штатів провідних позицій, які сприяли зміцненню НАТО з приходом до влади адміністрації президента США Джо Байдена. Зрештою, політика попередньої адміністрації Білого дому не сприяла консолідації політики Альянсу. Зокрема, Дональд Трамп розкритикував ситуацію щодо співфінансування діяльності НАТО, вказуючи на те, що Сполучені Штати є найбільшим контрибутором, і тому вимагав від інших учасників більшого внеску на потреби оборони (до 2% ВВП). Загалом, інавгурація Дональда Трампа на посаду президента Сполучених Штатів у січні 2017 року та його надзвичайно відкрита критика НАТО та європейських країн викликали серйозні сумніви в європейських столицях щодо зобов'язань США щодо оборони Європи та спонукали їх просувати так званий порядок денний «стратегічної автономії» ЄС. Поворот до Азії та значення, яке адміністрація США надає Китаю, ще більше загострили контекст невизначеності, в якому президент Франції Еммануель Макрон оголосив НАТО «смертю мозку» [66].

Вже з інавгурацією адміністрації Байдена діалог між учасниками нормалізувався після першого виступу новообраного президента США. Саміт НАТО відбувся 14 червня 2021 року, що спонукало до переоцінки поточної ситуації з безпекою всіма членами блоку та стало стратегічно важливою подією на міжнародному рівні у сфері міжнародної безпеки. Серед ключових результатів саміту експерти називають більшу пріоритетність довгострокової загрози, що виходить з боку Китайської Народної Республіки, у плануванні та діяльності НАТО, формулювання політики Альянсу щодо штучного інтелекту зі створенням нового формату співпраці в цій сфері, а також прийняття рішення та надання Генеральному

секретарю НАТО повноважень щодо розробки нової Стратегічної концепції [61].

У цьому контексті варто зазначити, що Комуніке саміту містить 62 згадки про Російську Федерацію та потенційні ризики, пов'язані з цією країною, її оборонною та безпековою політикою. Крім того, Китайська Народна Республіка згадується десять разів. Водночас, згідно із системою оцінки ризиків, що використовується членами Альянсу, ризики з боку Китайської Народної Республіки (КНР) є більш значними в довгостроковій перспективі, ніж тактичні ризики з боку Росії. [61] Поява Китаю як системного виклику для НАТО ставить європейців перед вибором: супроводжувати Сполучені Штати в їхньому геополітичному протистоянні з Пекіном або підтримувати власну стратегію. Таким чином, відповідь на китайський виклик може зміцнити трансатлантичні відносини або прискорити їх занепад. Водночас, ризик неналежної позиції адміністрації Байдена щодо російської загрози, применшення викликів, що виникають з боку Російської Федерації, та надання надмірного пріоритету загрозам, що виникають з боку Китайської Народної Республіки, був визначений провідними міжнародними політичними оглядачами США та українськими експертами як одна з потенційно найсерйозніших помилок адміністрації Байдена на ранніх етапах визначення свого зовнішньополітичного курсу [61]. Тотальна агресія Російської Федерації проти України підтвердила цей прогноз.

Ключовою передумовою якісного оновлення потенціалу стримування НАТО є розробка нової Стратегічної концепції Альянсу. Чинна Стратегічна концепція, що датується 2010 роком, вважається застарілою та не відповідає сучасній світовій ситуації. Достатньо зазначити, що Китайська Народна Республіка майже не згадується в документі 2010 року, а Російська Федерація визнана державою-партнером [4, с. 20]. Розробка нової Стратегічної концепції повинна керуватися актуальністю російської загрози та пріоритетом довгострокового виклику, який ставить Китай.

На цьому тлі НАТО має оновити свою Мадридську стратегічну концепцію, щоб адаптувати свої політичні та військові вказівки до нового стратегічного контексту після десятиліття змін. Цей контекст включає такі ключові події, як втручання в Лівію, вторгнення Росії в Україну, зростаюча ерозія трансатлантичної єдності між Сполученими Штатами та європейськими лідерами, зростаючий рух у Європі до так званої стратегічної автономії, зростаюча загроза, що виникає від нових технологій, та виведення міжнародних коаліційних сил з Афганістану.

Мадридська стратегічна концепція повинна зосередитися на ключових питаннях для союзників по НАТО, включаючи зміцнення трансатлантичних відносин, адаптацію стримування та оборони до нових загроз, визначення ролі НАТО у стратегічній конкуренції між Китаєм та Сполученими Штатами, каталогізацію та визначення пріоритетів основних функцій НАТО, а також перегляд розподілу фінансового тягаря між державами-членами Альянсу.

Слід зазначити, що російська агресія змусила НАТО змінити свою позицію щодо стримування та оборони та адаптувати її до нової ситуації, не чекаючи офіційного перегляду Лісабонської стратегічної концепції. Таким чином, протягом періоду 2014-2021 років Альянс послідовно вживав заходів для посилення своєї присутності на східному фланзі, перегляду своєї військової стратегії, адаптації оборони та стримування в євроатлантичному регіоні та перегляду основної військової концепції НАТО (Заклучна концепція ведення війни НАТО, NWCC). Таким чином, в останні роки військове керівництво НАТО визначило доктрину, цілі та можливості, необхідні для протидії російській загрозі, перш ніж прийняти відповідну політичну концепцію.

Як показала війна 2022 року, тому потрібна чіткіша координація заходів щодо запобігання катастрофічним наслідкам агресії, а також чітка стратегія забезпечення миру на східному фланзі НАТО. Нова військова стратегія має бути більш активною та проактивною, зміщуючи свою увагу

на нові форми протистояння в усіх сферах (на суші, морі, повітрі, космосі та кіберпросторі), як у формі звичайного збройного конфлікту, так і в нетрадиційних гібридних формах. Сьогодні існує потреба узгодити політичну складову Мадридської стратегічної концепції з уже прийнятою військовою стратегією. Це може призвести до проблем, якщо один або декілька союзників не погодяться на нові умови військового планування.

3.3 Подальший розвиток безпеки України через призму євроатлантичного співробітництва

Тотальна війна, розв'язана Росією проти України 24 лютого 2022 року, може стати каталізатором повного переформатування моделі взаємодії України та Північноатлантичного Альянсу. Унаслідок усвідомлення масштабу ризиків та глибини помилкового сприйняття російського противника, наразі розпочалась принципово нова сторінка в історії взаємодії України та НАТО, яка характеризується найбільш масштабною фактичною інтеграцією України до Північноатлантичного Альянсу за весь період діалогу сторін. Масштабні поставки озброєнь країнами-членами Альянсу, розробка та підтримання функціонування комплексних логістичних коридорів для доставки летальних озброєнь та гуманітарної

допомоги, активний обмін розвідувальною інформацією в режимі реального часу, постійний діалог як на рівні вищого політичного та військового керівництва, – все це сприяє якісно новому наповненню взаємодії України та Альянсу стратегічним змістом.

Сучасна безпекова ситуація, в якій перебуває Україна, визначається цілою низкою глобальних і регіональних факторів — від триваючої збройної агресії Російської Федерації до загострення світових геополітичних протиріч та трансформації системи міжнародної безпеки. У цьому контексті євроатлантичний вектор співробітництва, що передбачає поступову інтеграцію України до системи колективної безпеки НАТО, набуває стратегічного значення, оскільки він поєднує політичні, військові та економічні інструменти для забезпечення національної обороноздатності, стійкості та довгострокової стабільності [6].

Після 2014 року Україна докорінно переглянула свої підходи до безпекової політики. Анексія Криму, війна на Донбасі та повномасштабне вторгнення РФ у 2022 році остаточно продемонстрували неспроможність позаблоковості як гарантії безпеки. Це стало переломним моментом, коли курс на інтеграцію до НАТО перестав бути лише зовнішньополітичним орієнтиром і перетворився на питання виживання держави.

Євроатлантичне партнерство розвивається через механізми політичного діалогу, координації стратегічних рішень і наближення національної політики безпеки до стандартів Альянсу. Україна бере участь у роботі Комісії Україна–НАТО, а з 2023 року — Ради Україна–НАТО, що підвищує рівень взаємодії та дозволяє оперативно узгоджувати позиції. Це не лише зміцнює дипломатичні позиції України, а й забезпечує політичне визнання того, що безпека нашої держави є невід’ємною частиною європейської безпеки [6].

Політична складова також передбачає поступове впровадження принципів верховенства права, демократичного цивільного контролю над збройними силами, прозорості у сфері оборонного планування. Такі зміни

не лише підвищують ефективність управління безпековим сектором, а й роблять його сумісним з євроатлантичною системою оборони.

Співпраця з НАТО дозволила Україні отримати доступ до найсучасніших стандартів бойової підготовки (STANAG), а також розширила можливості у сфері військової логістики, зв'язку, розвідки та кіберзахисту. Військові навчання, зокрема серії «Sea Breeze», «Rapid Trident», «Coherent Resilience», забезпечують підготовку особового складу та відпрацювання сумісності з підрозділами країн Альянсу [8, с. 26].

Важливим кроком стало створення Сил територіальної оборони, розбудова системи багаторівневого командування, впровадження нових підходів до тактичної медицини та технічного оснащення. Завдяки євроатлантичному співробітництву Україна отримує не лише технічну допомогу (бронетехніка, системи ППО, високоточне озброєння), але й підтримку у розвитку власного оборонно-промислового комплексу, що дозволяє зменшувати залежність від зовнішніх постачальників.

В умовах гібридної війни особливу роль відіграє кіберзахист. НАТО через Трастовий фонд із кібербезпеки допомагає Україні створювати інфраструктуру захисту критично важливих мереж, удосконалювати системи виявлення та реагування на кібератаки, проводити тренінги для фахівців. Паралельно розвивається співпраця у сфері протидії дезінформації, що дозволяє підвищити стійкість суспільства до зовнішнього впливу та інформаційних маніпуляцій.

Євроатлантичне співробітництво відкриває нові можливості для модернізації українського ОПК. Поступова інтеграція у спільні виробничі ланцюги та адаптація стандартів до вимог НАТО дозволяють розширювати експорт оборонної продукції, залучати іноземні інвестиції та впроваджувати інноваційні технології. Важливим напрямом є локалізація виробництва високоточного озброєння та засобів зв'язку на території України [16, с. 64].

Поглиблення співпраці з НАТО сприяє також розвитку системи підготовки та соціального захисту військовослужбовців. Реабілітаційні програми, допомога ветеранам, розвиток медичної інфраструктури, навчання за кордоном та програми професійної перепідготовки для звільнених з військової служби осіб — усе це підвищує рівень соціальної стійкості та сприяє поверненню бійців до мирного життя.

Попри значний прогрес, шлях України до повноправного членства в НАТО залишається складним і залежить від низки факторів: завершення активної фази війни, досягнення внутрішньополітичної стабільності, продовження реформ у сфері оборони та безпеки, а також готовності всіх країн-членів Альянсу до розширення. Разом з тим, навіть до формального вступу, Україна вже сьогодні інтегрована в євроатлантичний безпековий простір більше, ніж будь-коли раніше.

Основні пріоритети розвитку безпеки України у форматі євроатлантичного співробітництва, таблиця 3.3.

Таблиця 3.3

**Основні пріоритети розвитку безпеки України у форматі
євроатлантичного співробітництва**

Напрямок розвитку	Конкретні кроки	Очікуваний ефект
Оборонна модернізація	Закупівля та виробництво озброєння за стандартами НАТО, розвиток ВПК	Підвищення бойової спроможності та сумісності з військами Альянсу
Кібербезпека	Створення національного центру кіберзахисту, спільні тренінги з НАТО	Запобігання кібератакам та захист критичної інфраструктури
Військова освіта та тренування	Адаптація програм військових академій, участь у спільних навчаннях	Підготовка персоналу до стандартів НАТО

Інфраструктурна сумісність	Модернізація аеродромів, баз, транспортних вузлів	Швидке розгортання сил та ресурсів у кризових ситуаціях
Політична інтеграція	Реформа сектору безпеки, зміцнення цивільного контролю	Збільшення довіри з боку партнерів і прозорість оборонної сфери
Енергетична стійкість	Розвиток власної генерації, диверсифікація постачання енергоресурсів	Зменшення залежності від ворожих постачальників та стійкість у війні

Джерело: складено автором на основі [16; 17]

Подальший розвиток безпеки України через призму євроатлантичного співробітництва — це не лише процес наближення до членства в НАТО, а й комплексна трансформація держави, спрямована на створення стійкої, сучасної та ефективної системи оборони, здатної протистояти будь-яким викликам. Це співробітництво зміцнює міжнародні позиції України, підвищує її обороноздатність, розширює можливості в економічній та технологічній сферах і закладає основу для стабільного миру в довгостроковій перспективі.

Для України життєво важливо повною мірою використати наявні можливості для максимальної оперативної інтеграції до Північноатлантичного альянсу. Водночас, у довгострокових інтересах України, одночасно переоцінюючи пріоритети НАТО та розробляючи нову стратегічну концепцію, поглиблювати свій портфель партнерських відносин з Альянсом як внесок у євроатлантичну безпеку.

Посилення практичної взаємодії з Альянсом створює об'єктивні умови для подальшого покращення перспектив успішної протидії російській агресії та послаблює ефективність російських зусиль щодо недопущення вступу України до Північноатлантичного альянсу. Розробка моделі форматів взаємодії НАТО-Україна дозволить розробити практичні рекомендації щодо співпраці між нашою державою та Північноатлантичним альянсом у контексті російської агресії.

Пріоритетними напрямками співпраці між Україною та НАТО в сучасних військово-політичних умовах можна визначити наступне:

1. Подальший практичний розвиток статусу України як члена Розширеної програми партнерства. Усі наявні розвідувальні та контррозвідувальні можливості Альянсу мають бути задіяні для підтримки України. Це включає як питання безпосередньо військового характеру, так і питання з ширшим військово-політичним призначенням, пов'язані з боротьбою з країною-агресором.

2. Подальше практичне розширення статусу України як члена Розширеної програми партнерства. 2. Створення спільних оперативних сил у рамках НАТО для боротьби з Російською Федерацією, зокрема за кордоном, на базі військових аташе. Такі оперативні сили могли б об'єднати зусилля України, Польщі, Великої Британії та Сполучених Штатів для виявлення та протидії активним російським заходам щодо розширення російського впливу як у Європі, так і в інших регіонах, зокрема на Близькому Сході, в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні та Африці.

3. Реформування та перезапуск військово-промислового комплексу України з впровадженням виробництва сучасної зброї та військової техніки за західними стандартами.

4. Продовження реформування всього сектору безпеки та оборони України.

5. Активізація навчальних програм для представників збройних сил та інших установ сектору безпеки та оборони у відповідних установах країн Альянсу. Це сприятиме підготовці особового складу Збройних Сил України, а також може поступово вирішити проблему нестачання Україні певних видів зброї та військової техніки через нездатність особового складу керувати ними та обслуговувати їх.

6. Розвинути можливості для участі України в новоствореному «Трансатлантичному технологічному акселераторі», зокрема як

перспективному напрямку для нарощування потенціалу України у військовій сфері технологій штучного інтелекту.

7. Подальше поглиблення співпраці з НАТО у проведенні спільних військових навчань, особливо в контексті бойового досвіду, набутого Збройними Силами України.

Отже, масштаб викликів, що стоять перед Альянсом на його нещодавньому етапі, у поєднанні з тривалим періодом стагнації, який характеризував розвиток НАТО у 2010-х роках, надає Альянсу можливість переорієнтуватися та повернутися до своєї початкової місії: стримування стратегічних супротивників, які становлять загрозу для країн євроатлантичного регіону. Можна передбачити, що це перезавантаження передбачатиме зниження пріоритету для Альянсу щодо участі в багатосторонніх зусиллях щодо врегулювання міжнародних конфліктів, проведення контртерористичних операцій та реагування на загрози з боку недержавних суб'єктів. Натомість, основна увага буде зосереджена на побудові проактивної системи стримування проти Російської Федерації та Китайської Народної Республіки.

Висновки до 3 розділу

Досвід НАТО у врегулюванні конфліктів на Балканах та в Афганістані демонструє складний та багатовимірний характер сучасних миротворчих і стабілізаційних операцій. На Балканах Альянс діяв у відносно компактному регіоні з чіткими політичними рамками, міжнародною підтримкою та мандатами ООН, що забезпечило певну передбачуваність та ефективність операцій. Операції, такі як «Deliberate

Force», «Allied Force» та місії KFOR і IFOR/SFOR, показали, що поєднання військових дій і політичного тиску може призвести до припинення бойових дій, відновлення миру та створення стабільних умов для відбудови державних інститутів. В Афганістані, навпаки, НАТО зіткнулося з географічно великим і культурно складним середовищем, відсутністю єдиного політичного консенсусу серед місцевих сил та тривалою активністю повстанців. Місія ISAF та згодом Resolute Support вимагала поєднання військових, політичних, гуманітарних і тренувальних заходів. Попри певні досягнення — розбудову афганських сил безпеки, розвиток інфраструктури та інституцій — результати залишилися нестійкими, що особливо проявилось після виведення військ у 2021 році.

Як показала війна 2022 року, тому потрібна чіткіша координація заходів щодо запобігання катастрофічним наслідкам агресії, а також чітка стратегія забезпечення миру на східному фланзі НАТО. Нова військова стратегія має бути більш активною та проактивною, зміщуючи свою увагу на нові форми протистояння в усіх сферах (на суші, морі, повітрі, космосі та кіберпросторі), як у формі звичайного збройного конфлікту, так і в нетрадиційних гібридних формах. Сьогодні існує потреба узгодити політичну складову Мадридської стратегічної концепції з уже прийнятою військовою стратегією. Це може призвести до проблем, якщо один або декілька союзників не погодяться на нові умови військового планування.

Масштаб викликів, що стоять перед Альянсом на його нещодавньому етапі, у поєднанні з тривалим періодом стагнації, який характеризував розвиток НАТО у 2010-х роках, надає Альянсу можливість переорієнтуватися та повернутися до своєї початкової місії: стримування стратегічних супротивників, які становлять загрозу для країн євроатлантичного регіону. Можна передбачити, що це перезавантаження передбачатиме зниження пріоритету для Альянсу щодо участі в багатосторонніх зусиллях щодо врегулювання міжнародних конфліктів, проведення контртерористичних операцій та реагування на загрози з боку

недержавних суб'єктів. Натомість, основна увага буде зосереджена на побудові проактивної системи стримування проти Російської Федерації та Китайської Народної Республіки.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи історію НАТО, можна виділити ключові етапи її розвитку. Заснування альянсу у 1949 році викликало спротив зі сторони СРСР, але з часом Договір набув чинності. Розвиток альянсу поділяється на періоди: створення системи колективної оборони (1949–1956), розширення невійськового співробітництва (з 1956 року), нова стратегічна концепція та

реагування на геополітичні зміни (з 1967 року), та трансформації в кінці 1980-х та на початку 1990-х років, пов'язані із завершенням «холодної війни», розпадом СРСР та новими викликами міжнародної безпеки. Штаб верховного головнокомандувача об'єднаними збройними силами НАТО в зоні Атлантичного океану розташований у місті Норфолк, США і має стратегічну зону дії, що охоплює прибережжя Північної Америки до прибережних вод Європи і Африки, включаючи Португалію, а також від Північного полюса до тропіка Рака. Регіональна канадсько-американська група планування відповідає за північноамериканську стратегічну зону. Система військового командування та командні структури відбувають реорганізацію у зв'язку зі змінами у сфері безпеки в Європі. Роль генерального секретаря НАТО включає підтримку та керування процесом консультацій та прийняття рішень у всіх структурах альянсу. Генеральний секретар очолює Північноатлантичну раду та головні комітети НАТО і впливає на процес прийняття рішень. Він може пропонувати питання для обговорень і використовувати свою посаду як незалежного та об'єктивного голови для спрямування дискусій до досягнення консенсусу в інтересах альянсу. Проте генеральний секретар не має повноважень для одноосібного прийняття політичних рішень альянсу і діє від імені НАТО тільки в рамках узгоджених країнами-членами. Він також є головним представником альянсу та очолює Міжнародний секретаріат, який підтримує роботу країн-членів на рівні комітетів альянсу.

Сучасна діяльність НАТО у сфері безпеки дедалі більше спирається на правові підходи у сфері захисту прав людини, міжнародного гуманітарного права та екологічної безпеки. У багатьох операціях НАТО ключовим стає дотримання міжнародних конвенцій, захист цивільного населення, координація гуманітарної допомоги та стабілізація постконфліктних регіонів. Крім того, значного розвитку набула система навчальних та освітніх програм НАТО, що також регламентуються відповідними правовими актами. Науково-дослідні центри та військові

коледжі Альянсу (зокрема Школа НАТО в Обераммергау та Коледж оборони НАТО в Римі) сприяють обміну знаннями, спільній підготовці військових та цивільних фахівців і формують уніфіковане бачення стандартів безпеки серед усіх членів і партнерів. Відтак, правові та інституційні засади НАТО — це не статична конструкція, а жива система, що постійно вдосконалюється. Вони відображають прагнення Альянсу залишатися не лише військово-політичним союзом, а й сучасною організацією, яка діє у відповідності до норм міжнародного права, стандартів демократичного врядування та прозорості у сфері забезпечення глобальної та регіональної безпеки.

Основу колективної безпеки в рамках НАТО складає принцип, закріплений у статті 5 Вашингтонського договору, що гарантує взаємну оборону. Цей принцип уперше був застосований після терактів 11 вересня 2001 року у США — тоді країни-члени вперше в історії Альянсу вирішили колективно підтримати державу, що зазнала нападу. Цей прецедент наочно продемонстрував дієвість статті 5 як головного механізму колективної безпеки. Проте за своєю природою НАТО не обмежується лише класичною колективною обороною від військової агресії. Важливою складовою інструментарію колективної безпеки НАТО є розробка спільних оборонних планів, постійна готовність сил швидкого реагування та підтримання високого рівня взаємосумісності армій країн-членів. У цьому контексті діє Сили реагування НАТО (NATO Response Force, NRF) — багатонаціональне формування, здатне розгорнутися у короткий термін для реагування на кризи. NRF включає сухопутні, повітряні, морські та спеціальні підрозділи, які проходять регулярну ротацію та підготовку. Цей інструмент є гнучким механізмом, що дозволяє Альянсу діяти швидко навіть за межами територій країн-членів.

Співпраця НАТО з іншими міжнародними організаціями свідчить про те, що Альянс не є ізольованим гравцем, обмеженим лише воєнною сферою. Навпаки, його здатність координувати дії з ООН, ОБСЄ, ЄС,

регіональними союзами та неурядовим сектором перетворює НАТО на багатофункціональний механізм підтримки миру, що поєднує військовий компонент із цивільними, правовими та гуманітарними інструментами. Такий підхід дозволяє досягати більш стійких результатів у врегулюванні конфліктів, сприяючи відновленню постраждалих регіонів і запобігаючи повторному спалаху насильства.

При переосмисленні пріоритетів та формуванні нової Стратегічної концепції НАТО, важливо для України глибше взаємодіяти з Альянсом, виступаючи в якості важливого учасника євроатлантичної безпеки. Посилення практичної співпраці з НАТО створить об'єктивні передумови для подальшого розвитку потенціалу в протистоянні агресії росії та послаблення ефективності дій росії у запобіганні вступу України до Північноатлантичного Альянсу. Таким чином, за умов сучасних геополітичних викликів, таких як російська агресія, НАТО грає важливу роль у зміцненні безпеки в Євроатлантичному регіоні та за його межами. Ініціативи та програми співпраці, визначені в моделі форматів взаємодії, дозволяють Україні та НАТО спільно протистояти викликам сучасного світу та зміцнювати їхнє партнерство. НАТО відіграє важливу роль в гарантуванні безпеки своїх членів та взаємодії з іншими країнами, і його значення у сучасному світі залишається надзвичайно високим.

Досвід НАТО у врегулюванні конфліктів на Балканах та в Афганістані демонструє складний та багатовимірний характер сучасних миротворчих і стабілізаційних операцій. На Балканах Альянс діяв у відносно компактному регіоні з чіткими політичними рамками, міжнародною підтримкою та мандатами ООН, що забезпечило певну передбачуваність та ефективність операцій. Операції, такі як «Deliberate Force», «Allied Force» та місії KFOR і IFOR/SFOR, показали, що поєднання військових дій і політичного тиску може призвести до припинення бойових дій, відновлення миру та створення стабільних умов для відбудови державних інститутів. В Афганістані, навпаки, НАТО зіткнулося з

географічно великим і культурно складним середовищем, відсутністю єдиного політичного консенсусу серед місцевих сил та тривалою активністю повстанців. Місія ISAF та згодом Resolute Support вимагала поєднання військових, політичних, гуманітарних і тренувальних заходів. Попри певні досягнення — розбудову афганських сил безпеки, розвиток інфраструктури та інституцій — результати залишилися нестійкими, що особливо проявилось після виведення військ у 2021 році.

Як показала війна 2022 року, тому потрібна чіткіша координація заходів щодо запобігання катастрофічним наслідкам агресії, а також чітка стратегія забезпечення миру на східному фланзі НАТО. Нова військова стратегія має бути більш активною та проактивною, зміщуючи свою увагу на нові форми протистояння в усіх сферах (на суші, морі, повітрі, космосі та кіберпросторі), як у формі звичайного збройного конфлікту, так і в нетрадиційних гібридних формах. Сьогодні існує потреба узгодити політичну складову Мадридської стратегічної концепції з уже прийнятою військовою стратегією. Це може призвести до проблем, якщо один або декілька союзників не погодяться на нові умови військового планування.

Масштаб викликів, що стоять перед Альянсом на його нещодавньому етапі, у поєднанні з тривалим періодом стагнації, який характеризував розвиток НАТО у 2010-х роках, надає Альянсу можливість переорієнтуватися та повернутися до своєї початкової місії: стримування стратегічних супротивників, які становлять загрозу для країн євроатлантичного регіону. Можна передбачити, що це перезавантаження передбачатиме зниження пріоритету для Альянсу щодо участі в багатосторонніх зусиллях щодо врегулювання міжнародних конфліктів, проведення контртерористичних операцій та реагування на загрози з боку недержавних суб'єктів. Натомість, основна увага буде зосереджена на побудові проактивної системи стримування проти Російської Федерації та Китайської Народної Республіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексієвець М.М., Алексієвець Л.М., Знак В.М. Україна - НАТО: Історіографія відносин (1991–2020). Сторінки історії: Збірник наукових праць. 2022. 315-337 с.

2. Беззуб І. НЮБ НБУВ Україна – НАТО: стан та перспективи взаємовідносин. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2751:ukrajina-nato-stan-ta-perspektivi-vzaemovidnosin&catid=8&Itemid=350 (дата звернення 17.05.2025).
3. Бігдан М.Є., Войціховський А.В. Діяльність НАТО із забезпечення інформаційної безпеки. Вінниця : ХНУВС, 2023. 27-29 с.
4. Білоус О., Доцяк І., Климончук В., Никируй Л. Все про НАТО. Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. 2007. 118 с.
5. Білоус О., Доцяк І., Климончук В., Никируй Л. Євроатлантична інтеграція України: проблеми та перспективи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Івано-Франківськ: Видавець Віктор Дяків, 2007. 123 с.
6. Відносини з Україною. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_37750.htm (дата звернення 13.11.2025)
7. Вплив НАТО на стан і перспективи розвитку середовища безпеки. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/mekhdizade_vplyv.pdf (дата звернення 20.05.2025)
8. Власюк О., Бодрук О., Парахонський Б. Україна — НАТО: сучасний стан відносин та перспективи розвитку. Київ: Фоліант. 2015.
9. Власюк О. Україна — НАТО: сучасний стан відносин та перспектива розвитку. Київ: Фоліант. 2008.
10. Волкович О. Європейські засади взаємовідносин України та НАТО та вивчення досвіду нейтралітету у зовнішніх відносинах окремих держав // Геопросторова підтримка. 2020. №2. 15-38 с.
11. Волкович О. Європейські засади взаємовідносин України та НАТО та вивчення досвіду нейтралітету у зовнішніх відносинах окремих держав // Геопросторова підтримка. 2020. №2. С.15-38.

12. Встановлення миру та стабільності на Балканах. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120103_balkans-u.pdf (дата звернення 17.10.2025)

13. Військова операція НАТО в Афганістані: вихід за межі традиційної зони відповідальності. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/chyrkov_viiskova.pdf (дата звернення 17.10.2025)

14. Горбачевський С., Полторак М., Красота-Мороз Г., Мацьовитий В., Плохута І. Політика НАТО у сфері воєнної науки: організація наукової і науково-технічної діяльності, принципи та підходи, № 1 (45). 2022. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2022-45/168-178>

15. Горбулін В.П., Крикун П.М. Розвиток оборонного планування як складової національної системи планування у сфері безпеки і оборони за умов наближених до процедур та стандартів НАТО. Аналітична записка. Київ : НІСД, 2017. 17 с.

16. Знак В.М. Основні етапи співпраці України і НАТО (1991–2021). Гуманітарні студії: Історія та педагогіка, 2022. 64-88 с. URL: <http://gsip.wunu.edu.ua/index.php/gsipua/article/view/98> (дата звернення 10.11.2025)

17. Зуйко О.М. Основні пріоритети євроатлантичної інтеграції України // Економічний часопис. — XXI. — К.: Ред. ж-лу, 2006. №9-10. 10-12 с.

18. Карп Є.В. Теоретичні засади військового бюджетування. Матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 2 лютого 2018 р.). – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2018. 54-56 с.

19. Капітоненко М. Нова роль НАТО в Європі? Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 86 (Частина II) // Зовнішні справи. 2009. №3. 16-19 с.

20. Корнієнко В.О. Україна в Європі і світі: Електронний навчальний посібник. Вінниця: ВНТУ, 2017. 147 с.
21. Крапівін О.В. Євроатлантична інтеграція України: Навч. посібник / О.В.Крапівін. Донецьк: Вебер, 2008. 328 с.
22. Лещенко О.Я. Трансформація системи цивільного захисту України в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу. Національний інститут стратегічних досліджень. 2020. 19 с.
23. Мелеганич Г.І. Безпекова стратегія України в умовах сучасних міжнародних викликів та загроз. Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». 2015. 84 с.
24. Міжнародні відносини і євроатлантична інтеграція України: підручник. К.: Освіта України, 2005. 404 с.
25. Назаров М. С., Шеденко З. Стратегічна концепція НАТО: ключові загрози на політичній карті світу // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали X Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів, викладачів та співробітників, Суми, 27–28 квітня 2023 року / уклад. М. М. Набок. Суми : Сумський державний університет, 2023. С. 291-295.
26. Нежинський І.Ю. Інформаційна діяльність НАТО у співробітництві з Україною. КНУ ім.. Б. Грінченка
27. Никируй Л., Білоус О. Діяльність НАТО у науковій та інноваційній сфері в контексті гарантування безпеки та стабільності в регіоні. ПНУ ім. В. Стефаника. 2008. 121-125 с.
28. Основоположна концепція ведення бойових дій НАТО: передбачення змін у характері війни. NATO Review. 2021. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2021/07/09/osnovopoloyona-kontseptsya-vedennya-bojovih-dj-nato-peredbachennya-zmn-u-harakter-vjni/index.html> (дата звернення 11.10.2025)
29. Офіційний веб-сайт Національного інституту стратегічних досліджень. Нова стратегічна концепція НАТО: комплексний підхід. 2010.

URL:

<https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/nova-strategichna-koncepciya-nato-kompleksniy-pidkhid-analitichna> (дата звернення 09.11.2025)

30. Офіційний веб-сайт Північноатлантичного альянсу. Стратегічна концепція НАТО – 2022 ухвалена главами держав і урядів на Мадридському саміті НАТО 29 червня 2022 року. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept-ukr.pdf (дата звернення 15.10.2025)

31. Офіційний веб-сайт «Суспільне. Новини». Вступ Швеції в НАТО.

URL:

<https://suspilne.media/523423-cilkom-mozливо-pozitivne-risenna-na-samiti-nastupnogo-tizna-stoltenberg-pro-sveciu-v-nato/> (дата звернення 18.09.2025)

32. Офіційний веб-сайт «Українські національні новини. Інформаційне агентство». Вірменію закликають приєднатися до НАТО. URL:

<https://www.unn.com.ua/uk/news/2044961-virmeniyu-zaklikayut-priyednatisya-do-nato> (дата звернення 14.10.2025)

33. Путін розраховує на бліцкріг у Східній Європі. НАТО до цього не готове. Григорій Перепелиця. 2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=TZUJ6xMLYjQ> (дата звернення 05.11.2025)

34. Резнікова О.О. Стратегічний аналіз безпекового середовища України. Національний інститут стратегічних досліджень, 2022. 12 с.

35. Романишин В. Аналіз співпраці України з країнами «Великої сімки». ТНЕУ, 2018. 415-420 с.

36. Романов І., Рижов І., Тонконог І. Методологія комплексного оцінювання розвитку національних інтересів України в секторі економічної та державної безпеки. Інформаційна безпека людини, суспільства, держави, 2019. 30–48 с. URL: <https://journals.uran.ua/ispss/article/view/196095> (дата звернення 21.07.2025)

37. Сергієнко Т.І., Бабарикіна Н.А. Міжнародні організації та їх роль у вирішенні глобальних проблем щодо врегулювання політичних конфліктів // Humanities Studies. 2021. Вип. 9 (86). 101-108 с.

38. Скачко Л. Україна–НАТО: Стан та перспективи розвитку співробітництва. Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини». 2020. 112 с.

39. Сучасний стан і перспективи розвитку й трансформації Північноатлантичного альянсу : аналіт. доп. / В. Кравченко, В. Орлик, М. Замікула, В. Ярмоленко, О. Давимука ; за заг. ред. М. Паламарчука та О. Александрова. – Наук. електрон. вид. – Київ : НІСД, 2021. – 36 с

40. Смолянчук В.Ф. Системні засади національної безпеки України. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Політологія. 2018. № 2. 107-126 с.

41. Сокурєнко В.В. Забезпечення безпеки об'єктів критичної інфраструктури як одне із пріоритетних завдань державної політики у сфері забезпечення державної безпеки. Проблеми сучасної поліцейстики. 2022. 13-15 с.

42. Статут Організації Об'єднаних Націй. Департамент громадської інформації ООН. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення 09.06.2025)

43. Стратегічна концепція оборони і забезпечення безпеки членів Організації Північноатлантичного Договору, затверджена главами держав та очільниками урядів у Лісабоні URL: https://www.nato.int/cps/ru/natohq/official_texts_68580.htm (дата звернення 12.11.2025)

44. Федуляк С. Вплив російсько-української війни на діяльність провідних інститутів безпеки в контексті формування нової моделі міжнародних відносин. Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент : зб. наук. праць. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2022. Том 11. 131-140 с. DOI: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2022.11.131-140>

45. Фролов В.С., Саганюк Ф. В., Мудрак Ю. М., Пушняков А.С. Досвід оборонного планування в НАТО, заснованого на спроможності військ (сил). Центр воєнно-стратегічних досліджень НУО ім. І. Черняхівського, №1(68). 2020. DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2020-0/40-43>
46. Чухомець М.М., Корнієнко В.О. Соціально-політичні наслідки вступу України до НАТО. Вінницький національний технічний університет, 2020. 253-269 с.
47. Щава К.О. Стратегічні комунікації НАТО як складова зовнішньополітичної діяльності Альянсу. 2023. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/60403> (дата звернення 25.08.2025)
48. George J., Sandler T. NATO defense demand, free riding, and the Russo-Ukrainian war in 2022. J. Ind. Bus. Econ. 49, 2022. 783–806 p. <https://doi.org/10.1007/s40812-022-00228-y>
49. Gross domestic product 2022, PPP. URL: https://databankfiles.worldbank.org/public/ddpext_download/GDP_PPP.pdf (дата звернення 29.07.2025)
50. Larsen H. Adapting NATO to Great-Power Competition. The Washington Quarterly. Vol. 45. 2022. 7-26 p.
51. Gheciu A., von Hlatky S. Irreconcilable Differences? NATO's Response to Russian Aggression Against Ukraine. International Journal (тип: The Canadian Journal of Political Science?). 2024.
52. Martyniuk V. Transformation of Threats Assessments by NATO over the Last Three Years and Reshaping the Early Awareness. Political Science and Security Studies Journal, 4(3). 2023. 20-28 p. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8400529>
53. Chung C. The Role of International Organizations in Conflict Resolution: A Study of the UN and NATO. International Journal of Unique and New Updates. Vol. 6 No. 1 (2024). 37–44 p.

54. Miller A. The Role of International Organizations in Conflict Resolution: A Study of the UN and NATO. Edu Journal of International Affairs and Research. Vol. 3 No. 2 (2024). 48–56 p.

55. Ministry for Europe and Foreign Affairs. Kosovo declares independence. 2008. URL: https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files_156/kosovo_6154/index.html (дата звернення 19.10.2025)

56. NATO 2030: United for a New Era // Analysis and Recommendations of the Reflection Group Appointed by the NATO Secretary General. 2020. 5-45 p.

57. Odehnal J., Neubauer J. «Economic, Security, and Political Determinants of Military Spending in NATO Countries». Defence and Peace Economics, Taylor & Francis Journals, 2020. 517-531 p. DOI: 10.1080/10242694.2018.1544440

58. Odehnal J., Neubauer J. «Economic, Security, and Political Determinants of Military Spending in NATO Countries». Defence and Peace Economics, Taylor & Francis Journals, 2020. 517-531 p. DOI: 10.1080/10242694.2018.1544440

59. Official website of North Atlantic Treaty. Brussels Summit Communiqué. 2021. URL: https://www.nato.int/cps/ru/natohq/news_185000.htm?selectedLocale=en (дата звернення 21.09.2025)

60. Official website of North Atlantic Treaty. Collective defence and Article 5. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_110496.htm?selectedLocale=en (дата звернення 22.09.2025)

61. Official website of North Atlantic Treaty. Science for Peace and Security Programme. 2023. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_85373.htm (дата звернення 13.10.2025)

62. Official website of North Atlantic Treaty. The Secretary General's Annual Report 2022. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/opinions_212795.htm (дата звернення 17.10.2025)
63. Official website of North Atlantic Treaty Organisation. Relations with Ukraine. 2023. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm?selectedLocale=en (дата звернення 21.10.2025)
64. Rosén F. NATO and Cultural Property: A Hybrid Threat Perspective. PRISM, Vol. 10, No. 3. 2023. 44-58 p.
65. The Annals of the American Academy of Political and Social Science Vol. 312, The Future of the Western Alliance (Jul., 1957), pp. 116-126 (11 pages) Published By: Sage Publications, Inc.
66. Trump Warns NATO Allies to Spend More on Defense, or Else. New York Times. 2018. URL: <https://www.nytimes.com/2018/07/02/world/europe/trump-nato.html> (дата звернення 10.11.2025)